

Knjiga 6.

Življenje in svet

Štev. 22.

Ljubljana 29. novembra 1929.

Leto 3.

N. Pirnat: »Duet« (karikatura)

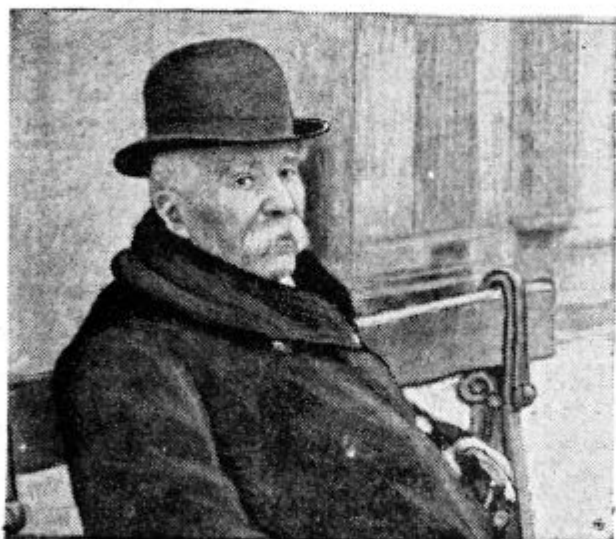
K. Tassin

Iz življenja starega „tigr“

Rojen zarotnik — Skozi ječo v Ameriko — »Pariška komuna«
Bismarckove slutnje — Panamski skandal

Nedavno je neki francoski novinar obiskal Clemenceauja in ga prosil dovoljenja, da napiše o njem knjigo. Želel si je v ta namen osebnih podatkov o življenju starega državnika. Clemenceau ga je vprašal: »Čemu hočete pisati knjigo?« — »Za vaše sodobnike!« je odvrnil novinar. — »Na sodobnike se jaz požvižgam!« je rezko odvrnil Clemenceau. — »Dobro,« je poprijel novinar zopet besedo, »potem pa za po-

skoro devetdesetletni dijak polagal skušnjo in odgovarjal na vprašanja izprašujočega profesorja, je izbruhnilo v dvorani gromovito ploskanje, ki pa ni veljalo staremu doktorandu, ampak baš tedaj vstopivšemu Clemenceauju, ki je tiho in mirno sedel v eno izmed zadnjih klopi. Občinstvo ga je opazilo in ga burno pozdravilo. »Tiger« pa je ostal hladen in ni smatral za vredno, da bi se niti s priklonom glave zahvalil za

tomstvo. — »Tudi na to se požvižgam!« se je glasila Clemenceaujeva zavrnitev.

Odgovor na druga vprašanja je Clemenceau kratko in malo odklonil. Tako misli »tiger« sedaj, ko je prekoračil svoje osemdeseto leto. Zapopadel je popolnoma nečimurnost svetske slave in zavzel napram njej docela ravnodušno stališče.

Nedavno je bilo videti na pariški Sorbonni nevsakdanjo dramo: 87 letni starec, bivši prefekt pariške policije Louis Andrieux, je branil svojo doktorsko disertacijo. V univerzitetni dvorani so se zbrali sloviti državniki, učenjaki in pesniki. Navzoči so bili skoro vsi ministri s tedanjim predsednikom Poincaréom na čelu. Medtem ko je

počaščenje. V svojem razvoju je res dosegel tisto stopnjo, zaradi katere prav lahko resigniral na priznanje sodobnikov in potomstva.

Toda bili so časi v njegovem življenju, ko je bil drugačen. Clemenceau je bil eden najbolj častihlepnih državnikov, kar jih pozna zgodovina. Njegov dolgo življenje je bilo en sam boj za slavo in priznanje.

Narodil se je l. 1844. v neki vendejski vasi. Revolucija l. 1848 je izbruhnila v njegovih otroških letih. Že v svoji mladosti je bil Clemenceau obdan od ljudi, ki so se dobro spominjali velike francoske revolucije. Njegov oče je bil sam revolucionarno usmerjen plemenišaš, ki je vcepil svojemu Georgeu skoro jakobinske ideje.

V nanteški gimnaziji in na pariški univerzi, katere fakulteto je dokončal l. 1862. je našel Clemenceau celo vrsto somišljenikov. Francija je bila tedaj polna mladih ljudi, ki so hoteli razdejati vse staro in zgraditi vse nanovo. Mladi George se je izmed svojih tovarišev odlikoval po posebnem temperamentu. Pisal je vzpodbujevalne članke ter jih objavljati v drobnih, neznatnih časopisih pariške Latinske četrti. To so bili časopisi tiste vrste, ki se označujejo v prvi številki kot tedniki, v drugi kot mesečniki, v tretje ne naznanijo več dneva izhajanja in končno sploh prenehajo. Edina nagrada, ki so jo deležni njih sotrudniki, je čast in slava.

Najpomembnejša med temi častilupnimi novinarji sta bila tedaj Emile Zola in Clemenceau. Posebno slednji si je ugajal v razbijanju države in sodišče je po kratkem času bilo primorano obsoditi mladega prekucuha, ki je že bil pokazal svoje kremplje, v ječo. Clemenceau sam pripoveduje, da so ga spravili v voz za prevažanje zločincev, ki je bil tako natlačen, da je moral sedeti na kolenih nekega mesarja, ki je bil obsojen zaradi umora.

V ječi se je Clemenceau seznanil z znanim zarotnikom Blanquijem. Ko so ju izpustili iz ječe, sta skupno ustanovila tajno tiskarno v Parizu. Vendar se je zdelo pobijanje drugega kraljestva posredstvom tiskarske barve prepočasno. Nekega dne je predlagal Blanquiju krajšo pot. Skoval je načrt za odvedbo Napoleona III. iz Tuilerij. V romanih Aleksandra Dumasa so se takšne stvari često posrečile, toda Blanqui je bil preveč realno misleč mož, da bi se oprijel ideje svojega prijatelja. Napoleon III. je ostal tam, kjer je bil prej. Clemenceau pa se je užaljen obrnil v stran in je resigniral na vsako nadaljnjo prekucuško delovanje.

Ko je napravil doktorski izpit, je odpoštoval na Angleško in v Ameriko, da bi »študiral zakone demokracije«, kakor se je sam pozneje izrazil. Ta čas ni bil posebno ugoden za njegovo podjetje, zakaj v Zedinjenih državah je tedaj divjala državljanska vojna. Navzlic temu pa je Clemenceau še v Versaillesu trdil, da pozna Ameriko boljše nego kabinetni učonjak Wilson.

Tri leta je ostal onstran Oceana. se poročil z Američanko ter se vrnil z njo l. 1870. malo pred katastrofo pri Sedan, v domovino. Čez nekaj mesecev, ko

je bilo zrušeno drugo cesarstvo, je bil imenovan za predstojnika 18. občinskega okraja v Parizu.

To je bil začetek njegove politične karijere.

Ni trajalo dolgo, pa je izbruhnila revolucija, znana pod imenom pariške komune.

Clemenceau, nekdanji goreči zarotnik, se je sploh ni udeležil. To je bil edini politični dogodek, pri katerem je ostal nevtralen, kar je tako malo odgovarjalo njegovemu bistvu. Dasi je bil v prijateljstvu v mnogimi komunisti, se ni mogel sprizniti z njihovimi idejami. Le kot visok mestni činitelj je prevzel nase dolžnost, da bo posredoval med obema strankama. Ta vloga pa mu je prinesla samo sovražnike v obeh

Redka slika bodočega »tigra«

taborišč. V stari Grčiji je predvidevala Solonova zakonodaja smrtno kazen za vsakogar, kdor se ni opredelil v državljanski vojni. Ta zakon velja še danes za vsako revolucijsko dobo.

Clemenceau je moral bežati. Za njim so marljivo stikali in neki novinar je jedva ušel smrti, ker so ga imeli za Clemenceauja. Sploh se takrat ni gledalo posebno na to, kdo je pred puško. Naj bo dovošč, če omenimo, da je Tiersova vlada, ki je udušila upor, prejela samo v prvih dneh 400.000 ovašč o »sumljivo-vih« osebah.

Ko se je polegel vihar, se je smel Clemenceau vrniti v Pariz, kjer je ostal

na daljših šest let v službi občine. V tem položaju — kakor v vseh drugih položajih — je dosegel najvišjo stopnjo časti: postal je pariški župan.

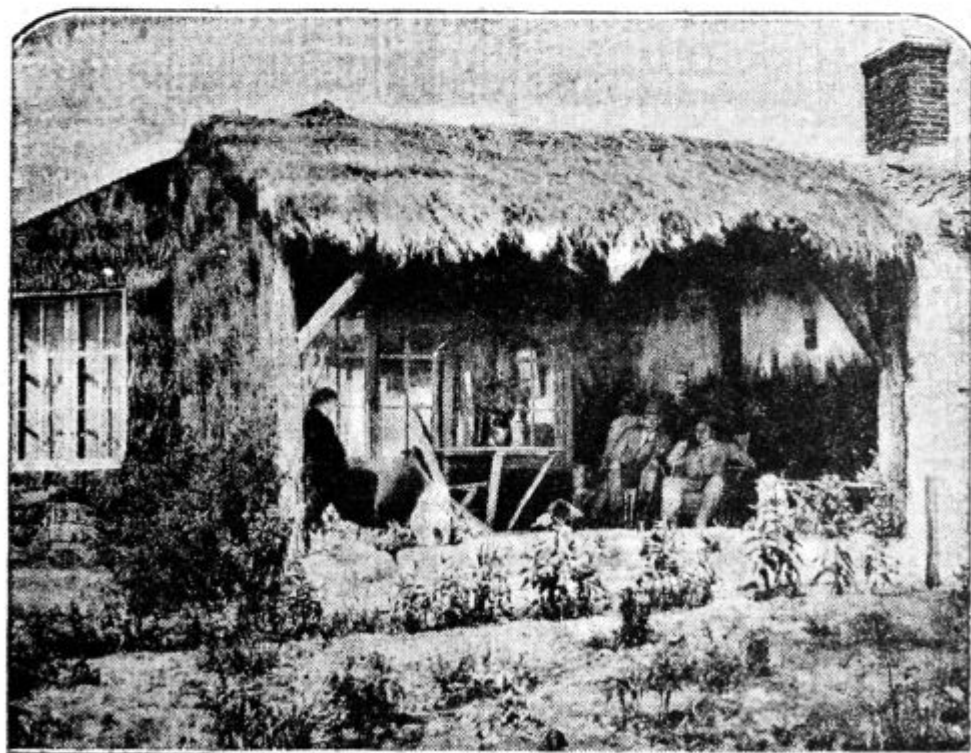
Vendar se ni čutil poklicanega za mirne naloge. Njegova borbena narava je iskala borbe in nevarnosti. L. 1876. je kandidiral v parlament. Bil je izvoljen in je takoj dosegel odlično pozicijo. Njegov prvi govor v obrambo pomilostitvenja ga je napravil silno priljubljene. Ko je šla doba parlamenta h koncu, je imelo njegovo ime že evropski zvonk. Londonske »Times« so pisale, da pripada temu možu bodočnost Francije. Po nekem njegovem govoru iz zunanje politike je vprašal Bismarck Blowitza: »Ali ne veste, kdo je ta Clemenceau? Tega moža je treba obdržati v evidenci!« Železni kancelar je pač slutil, da tiči v Clemenceauju bodoči »tiger«.

Kmalu je postal Clemenceau strah vlade in vladnih krogov. Dosegel je celo slavo, da je vrgel ministrstvo, kar pomeni na francoskem silno mnogo. Govornik v tradicionalnem francoskem smislu ni bil. Ljubil ni lepih besed, zve-

nečil fraz, ki so bile tako priljubljene na tribuni vseh govornikov v Franciji do konca prošlega stoletja. Govoril je preprosto in zbito, včasih celo neprijazno. Kljub temu velja za enega najsjajnejših govornikov naše dobe. Moč njegovega govora temelji v notranjih vzrokih, večinoma v ognju mrznje. Proti svojim nasprotnikom ne uporablja finega strateškega manevra kakor n. pr. Poincaré ali Caillaux, dva izborna govornika francoske šole, ampak obseja nasprotnika naravnost z bobnečim ognjem.

Z zakulisno tehniko v parlamentu se je natanko seznanil. Pozna! je šibke strani vseh političnih strank in razmerje moči med njimi. V tem oziru se z njim lahko primerja edini Briand.

Že v začetku osemdesetih let je bil poznan pod imenom »tiger«. Cela vrsta dvobojev s političnimi nasprotniki mu je pripomogla do tega slovesa. Tako je dejal o njem pokojni vodja francoskih nacionalistov, Paul Deroulède, da obvlada Clemenceau Francijo » s svojim jezikom, svojim mečem in svojo pištolo«. V sredstvih ni bil nikoli izbirljen.

Clemenceaujeva hiša v Saint - Vincent - sur - Jard

Mržnja je vedno tlela v njem. »Bodite zlobni v politiki!« je svetoval mlajšim, ko je bil že starec. Nedavno je izjavil v zabavnem razgovoru z nekim sodelavnikom slovitega francoskega lista »Comœdia«: »Dobrodušnost? Ne poznam tega svojstva. To je nekaj prav tako ničevega in neobstoječega kakor krepost.«

Sejal je mržnjo. Ni čudno, da si je s tem nakopal vse polno političnih in osebnih sovražnikov. In često je moral občutiti vso silo njih protimiržnje.

Posebno jasno se je to videlo za panamskega škandala l. 1892-93.

Zgodovina tega škandala je dobro znana. Dva podjetnika velikega formata, baron Reinach in Kornelij Henz, sta s pomočjo zvitorepca Antona podkupila mnogo poslancev. Akcijska glavica Panamske družbe je znašala 1500 milijonov frankov, ki so večinoma izginili v žepu imenovanih sleparjev.

Goljufiga je prišla kmalu na dan. Nekateri časopisi so objavili imena podkupljenih poslancev. K nesreči Clemenceauja je bil glavni delničar lista »La Justice«, ki ga je izdajal Kornelij Herz. Herz je zalagal časopis z denarjem deloma iz ničemurnosti, deloma iz častihlepja, deloma tudi zaradi tega, ker je bil iskren častilec Clemenceauja.

Tisti dan po publikaciji imen so našli barona Reinacha v njegovi krasni vili mrtvega. Prejšnji dan pa je bil pri Clemenceauju, ki ga je bil prosil za svet,

kako naj se izogne strašnemu škandalu. Stvar se je raznesla in tako je padel prvi sum na Clemenceauja.

Njegovi nasprotniki med poslanci in novinarji so ga takoj naskočili. Označevali so ga kot kupljenega agenta Kornelija Herza, ki so ga zopet razvpili kot vohuna v prid Angliji. To se je videlo tem verjetnejše, ker je bil Clemenceau velik pobornik za francosko-angleško zvezo.

Njegovi prijatelji so kajpada vedeli, da je vse to golo natolcevanje. Vendar pa niso vedeli, da od takšnega obrekovanja vedno ostane pega na človeku. Tako je bilo njegovo ime za Francoze omadeževano. Sumili so ga umazanih kupčij.

»Tedad sem še bil tako bedast, da sem na obrekovanja reagiral,« je dejal Clemenceau pozneje. Pozval je svoje nasprotnike na celo vrsto dvobojev in se poslužil taktike, ki ni baš najbolj prepričevalna.

Njegovi sovražniki pa niso spali. Pletili so dalje zadržgo, da mu jo vržejo končno za vrat. Skovali so Nortonovo afero. Clemenceau je razumel, da mu preti politična smrt. Z nepopisno mržnjo se je vrgel na svoje obrekovalce in je branil in rešil svojo čast, natolcevalce pa je razkrinkal.

Stvar se mu je popolnoma posrečila. To je bil eden najburnejših doživljajev Clemenceaujevega življenja.

Dober spomin

Izvrsten spomin je poleg razsodnosti najdragocenejša naših zmožnosti. Tega se zavedamo zlasti tedaj, kadar nam jame pešati zbog starosti, zastrupitve ali kakega drugega vzroka, kadar se ne moremo domisliti kakega imena, števila, obraza. Ta bolezen, amnezija, utegne postati toli nevšečna, da povzroči živčno razdražljivost in nam otruje veselje do življenja.

Nič manj zoprna pa je nasprotna skrajnost, hiperamnezija. Gotovo ste že čuli o dekletu, ki jo je po šolskem neuspehu popadla blebetalna kriza, med katero je vse vprek čebnrjala to, kar bi bila morala povedati pred izpraševalci. Njen pomnež, obilo založen, jo je ostavil na cedilu v usodnem trenutku. Poprej je pamtila premalo, pozneje pa preveč. Preobilica še daleč ne izklju-

čuje nereda. Naj pa mar sklepamo, da je hiperamnezija prikrito stanje umobolnosti? To bi bilo prehudo rečeno. Vendar pa pomeni neko anormalnost.

Spominov nam nikoli ne manjka. Koliko vtiskov — vidnih, sluhovnih, vohalnih, okusnih, tipnih, endopsihičnih itd. — morejo hraniti možgani, to se ne da dopovedati. Nikar namreč ne mislite, da se naši dojmi zabrišejo, umikajoč se novim podobam. Dokaz to, da se često nehoti spomnimo z izredno točnostjo daljnih, včasih neznatnih dogodkov. Na to kaže tudi prastara legenda, ki trdi, da se človeku ob smrti uri razgrnejo liki panorama vsa doživetja pred očmi.

Naš pomnež po takem ne hira zaradi premajhnega števila vtisov. Pač pa zavisi njegova vrlina od sposobnosti, kako

ili znamo razvrstiti ali ili iz podzavesti klicati v zavest. Nežubo stran pretočnega pamtenja mi je nekoč omenil naš učenjak J. L. »Spisal sem večasi novelo ali kaj drugega,« mi je dejal. »Ko se je stvar uležala, sem jo ponovno

prečital in se zavedel, da je isto mšič obdelal že ta ali oni svetovni pisatelj.« Preobilo pametovanje se je torej izkazalo za kvarno. Tako ima prav slovenska poslovnica, ki pravi: Kar je preveč, še s kruhom ni dobro. K.

Dz. P. Strmšek

Dunajske šole

Kakor se ni doslej še nobena doba tako zanimala za otroka kakor naše »stoletje otroka«, tako tudi ni mesta, ki bi za telesno in duševno nego otroka bolj skrbelo kakor Dunaj, ki je dobil upravičeno ime »die Stadt des Kindes«. (Kako skrbi dunajska občina za mladino, gl. Zis., knjiga IV., str. 184.)

Da pa je bil Dunaju ta napredek mogoč, so bili podani vsi pogoji. Iz staroslavnega dunajskega pedagogija naših očetov se je razvila učiteljska akademija in sedanji pedagoški institut. Bila je tudi nujna potreba: Ni mesta, ki bi bilo moralo po svetovni vojni zaživeti tako popolnoma novo življenje kakor Dunaj. Mestu, ki je živelo kot prestolnica 50milijonske države, je bilo treba dopovedati, da bo odslej moralo živeti od dela lastnih rok. Že so množice obupavale, že so se oglašale zvoščice napovedi, takrat so resnični ljudski voditelji vcepili mladini voljo do življenja, jo učili ceniti telesno in duševno delo, in po njih so pričeli spoznavati nove nauke tudi starši: kakor je stari Dunaj dobival življenjske sokove od centra, tako jih dobiva današnji s periferije, iz delavskih okrajev. Pa tudi vsa možnost za nagli razvoj je bila podana: Dunajska občina je smatrala dve stvari za najnujnejši, stanovanjsko in šolsko vprašanje. Število šoloobveznih otrok je sicer padlo na Dunaju na polovico, učiteljstvo pa zaradi tega ni bilo reducirano. Odtod majhni in številni razredi, ki pa so vsi popolnoma opremljeni z vsemi pripomočki in potrebščinami; učiteljstvo pa je dobro plačano, saj dobi v počitnicah za naučna potovanja 14. plačo, tako da se more in tudi rado popolnoma posveti šoli in nadaljnji izobrazbi; v ta namen je dunajska občina ustanovila najrazličnejše tečaje in institute, predvsem pa je dotirala osrednjo pedagoško knjižnico s 46.500 šilingi, tako da je sedaj s 180.000 knjigami pač največja strokovna knjižnica na svetu.

Pogoji so bili dani in sreča je hotela, da so se znašli na skupno delo pravi mojstri, vsi zdrave, močne in globoke osebnosti. Vodja celotnega pokreta je bivši prosvetni minister, sicer pa predsednik dunajskega šolskega sveta, Oto Glöckel. Nad eno uro je v prostem govoru razmotrival zamotana šolska vprašanja in kazal, s koliko tiščino nitmi je šola navezana na življenje in kako zopet šola ne more biti drugačna, kakršno ustvarjajo življenjske prilike. Zato je samo dokaz neumevnosti, če hoče kdo šolo presajati ali kopirati, kajti edino iz lastnih kulturnih, socialnih in gospodarskih prilik se more razviti nova šola, ki pa bo povsod drugačna, kakor so pač različne tudi ostale prilike.

Druga vodilna osebnost je ravnatelj pedagoškega instituta min. svetnik V. Fadrus; on vodi novo šolo, organizira učiteljstvo, ga navaja na novo smer, mu daje probleme in jih z njim rešuje. Pa ne samo na šolo, marveč na celotno prosveto je usmerjeno njegovo stremljenje: niso mu dovolj samo učitelji, on rabi tudi dobre prosvetne delavce tam zunaj, kamor je poklican prinašati kulturo pač samo učitelj.

Pa ta učitelj ne sme biti prikrojen po kaki šabloni, saj bi ne bilo niti prirodno niti zdravo (ako bi bilo to sploh mogoče), kajti tudi med učiteljstvom so različni tipi, kakor so različni tipi sicer med ljudmi: Ta je sam osebnost, oni izgine v skupnosti, ta je ves sport, drugi ceni samo duševnost, ta pazi na svojo zunanost, drugi jo zanemarja, med učiteljicami ustvari ta v razredu naravnost familijarno ozračje, ona druga pa je doktrinarka... Kateri tip je pravi? Vsi, dokler so pristno naravni. Iz vsakega se lahko razvije ideal, ki obrodí bogat sad.

Res pa je, da se ne prilega vsak tip vsakemu razredu, kajti tudi razred, čeprav najmlajši, ni masa, marveč živo telo, ki je tip zase. Tako imamo raz-

reda, ki jih vodi eden ali več krepkih učencev; na te je treba paziti, te je treba pravilno voditi in ves razred je vzoren. Če pride do konflikta, je stvar izgubljena: bodisi da je razredov glasnik ali junak ali ga napravimo za mučenika, pouk se pač lahko nadaljuje, vzgoje ni več. So razredi, ki nimajo vodnika, skupno se tvori razredovo mnenje, ali pa se razred razdeli na manjše prijateljske skupine. Brez vsega oklevanja je treba izbrati vsakemu razredu odgovarjajoči tip učitelja. Učiteljestvo se mora prilagoditi novim nazorom, da je tudi šola del, in sicer najvažnejši del človekovega življenja, da pa imajo mladi ljudje tudi pravico živeti to življenje, da imajo pravico sodelovati v šoli, da si tvorijo sami predpise, ker pač spoznajo, da morajo biti predpisi v korist vseh; in učiteljestvo pridobiti za nove poglede o šoli in šolskem življenju, je bistvo dunajske reforme, kajti ko je pridobljeno učiteljestvo, se spremeni šola sama in starši, ki so v začetku nasprotni vsaki reformi, morajo odnehati, ko vidijo, kako zaplami mladina v ljubezni za novo šolo in ko dobe tudi sami vsa pojasnila na zelo priljubljenih roditeljskih večerih.

O ustroju dunajske šole je referiral v široko zasnovanem, a izčrpnem govoru vlad. svet. Th. Steiskal. Glavna mu je relacija med snovjo in časom. Odklanja nauk, da bodi učitelj skrit in da vodijo pouk učenci po svojih sposobnostih in svoji volji ali pa celo o knjižni modrosti, ki so si jo nabrali v knjižnici, a je niso mogli prebaviti. Učitelj vodi pouk, učenci sodelujejo po svojih izkušnjah in svojih zmožnostih. Pri tem se izkaže, da otroke zanima sedaj bolj prirodoslovna, drugič zopet računsko stran iste slike. Zato pa učitelj ni vključen v urnik: glavna mu je relacija med predmeti. Za vse leto je predložil pregleden načrt, ki ga v podrobnosti izdeluje od tedna do tedna s posebno pripravo za vsak dan in vsako uro, da dobi vedno zaokroženo sliko, da pri vsaki stvari razširi otrokovo obzorje. Da pri tem zdrav otrok sodeluje, da pove vse, kar mu je že znanega, je edino pravilno in naravno. Čisto nenaravno bi bilo, če bi si otrok pustil o znanih stvareh pripovedovati brez pritrjevanja, brez dodatkov in ugovorov, če misli, da ve on več ali celo bolje pripovedovati o stvari. Tudi petje je samo izraz doživetja, risanje

in spisje samo zahteva vsakdanje potrebe brez vseh umetniških ambicij. Otrok se vseh teh sredstev poslužuje pri izražanju, kaj zato če se mu risba ponesreči, če je spisje polno pravopisnih napak: nič bolje bi ne bilo, če bi si otrok yobče ne upal risati, pisati ali zapeti v strahu, da se mu poskus morebiti ponesreči. Zaradi zanimivosti bodi povedano, da se prične pouk pri tiskanih velikih črkah in da so se doslej najboljši rezultati v lepopisju pri onih učencih, ki niso nikoli pisali na črtane liste.

O samih temeljih dunajske šole je razpravljal vlad. svet. K. Lmke, ki je govoril o celokupnosti pouka. Načelo je, da se ves pouk poenostavi. Dandanes je nemogoče zahtevati od šole, da poda vsakemu posamezniku o vsakem predmetu; četudi samo drobce znanja. Neglede na to, da z drobcami ni nikomur ustrezno, ne dosežemo tudi sicer nikakega uspeha. Življenje rabi sintezo in dunajska šola išče tako sintezo v koncentraciji. Tudi drugi so iskali take koncentracije v idealih svoje dobe: viteštvo, meščanstvo, meništvo i. p. kajti vsaka doba želi imeti bodočo generacijo tako, kakršen je njen ideal. Tako se je često zgodilo, da so bili smotri nadnaravno visoki, a pri tem so pozabili na — otroka. Dunajski reformatorji pa izhajajo od otroka in so preverjeni, da so na pravi poti.

Otrok ne pozna predmetov, pozna zgolj življenje, pravilneje, izreze iz življenja: dom, šola, ulico, trg i. p. To je otrokov svet v tem se more najlažje orientirati. Zato ga mora opazovati, preučavati, umevati in opisati... Pri tem pa je prilika govoriti o stvareh, ki bi sicer ne našle mesta v nobenem »šolskem predmetu«, najčešče o etiki. Tako je prilika, da se o takih problemih razpravlja neprisiljeno, mimogrede, a zato tembolj učinkovito. Celotno življenje se osvetli od vseh strani in poda na najrazličnejše načine: jezikovno (opis, govor, čitanje, pisanje), računsko (mersko, številčno), umetniško (risanje, ročno delo, glas, ritmus v gibih) i. p. Tehnika v vseh teh panogah je za otrokovo izražanje nujna in zato se je priuči iz potrebe kar mimogrede.

Šola mora korakati skupno z življenjem in njegovimi potrebami, zato mora biti dovolj elastična, kar manjka vsaki strokovni šoli. Končno prehaja tudi osnovna šola k predmetom.

da pripravlja na višje šole, a ta razdelitev mora biti stvarna in psihološko nujna. To se zgodi v četrtem šolskem letu, ko se spoznavanje oddalji od domačega kraja, ko ni več neposredno, ko že tudi učenci sami želijo o tem »predmetu« več slišati ko o onem: poraja se v njih dispozicija in občutek za razne predmete.

Pa tudi na višji stopnji ne sme biti noben predmet samemu sebi namen, vedno služi le skupnemu spoznavanju širše domovine.

Tudi tega zakona ni pretiravati, kajti nikdar se ne sme delati sila ne učenecem pa tudi predmetu ne. Kar se ne da spraviti v sklad z ostalim poukom, naj ostane kot pomožna panoga zase. Čim višje smo, tem težje bo ustreči zahtevam koncentracije: zato se morajo strokovni učitelji meščanskih in srednjih šol dogovoriti o skupni snovi, da se ne cepijo, marveč izpopolnjujejo. Čisto napačno pa bi bilo uklepati se v kak sistem, kajti moderna vzgoja je gibčna, ko pripravlja iz življenja za življenje; vse določajo okolščine in učitelj, potem šele načrti, odredbe i. p.

Menda najbolj znanstveno pa je bilo predavanje strokovnega učitelja Osk. Spiela o predmetu, ki ga uradna znanost še noče prav upoštevati, namreč o individualni psihologiji.

Ves problem vzgoje je v splošnem kaj enostaven, vsaj si ga je doseganja šola zelo poenostavila: izločila je vse one slučaje, kjer je postala vzgoja težavnejša, kjer je postala problem. V resnici se namreč vrti v šoli in pri vzgoji vse okoli elementov, ki so kakorkoli izredni in jih je treba zato še le spraviti v sklad s splošnostjo, z družabnim redom.

Komaj se otrok zaveda samega sebe, že vidi, da je slab, da ga prav vsi v vseh ozirih nadkriljujejo, zato si pričara v svoji fantaziji nov, lasten svet. Ker pa Robinzonov ni, zato ga kmalu iztrga realno življenje iz njegove domišljije in še bolj je nesrečen in na najboljši poti, da postane zakrknjen ter sovražen in nevaren človeški družbi. Kdor ga zagrabi in mu pokaže pot do pozitivnih uspehov v človeški družbi, ta ga je rešil... Troje je problemov, ki jih ima rešiti prej ali slej vsak zemljan zase: kako se znajde v človeški družbi, kak bodi njegov življenjski poklic in kako njegovo razmerje do drugega spola.

Otrok, ki je nesrečen doma ali v šoli in se iz kakršnegakoli razloga ne more uveljaviti v dobrem, se uveljavi v slabem. In slaba je šola, ki preganja simptome s kaznijo, mesto da bi postavila diagnozo, preiskala vzroke in šele nato sestavila recepte.

Če pa hočemo take težavne naloge reševati, moramo biti tudi sami za take naloge pripravljeni. Če zdravnik, ki ima opravka s fizičnim telesom, se bori za bolnikovo zaupanje, tembolj ga mora imeti pedagog, če hoče lečiti duševne dispozicije. Prvi pogoj je topel kontakt, ki mora vladati med učiteljem in razredom, ki pa mora biti vedno stvaren, nikdar oseben. (Ne, ker je učenec priden, marveč, ker je naloga snažno napisana!) Potem sledi previdno razgovor med štirimi očmi, slučajno, nepripravljeno, se mu pokažejo dosegljive pozitivne naloge, nudi se mu prilika, da se teh nalog loti; morda ne gre pravič, zato gre drugič ali kdaj pač prihodnjič... Če je že za pouk treba mnogo časa, ga je treba za vzgojo še več. Kdor pa tako nalogo vrši, kdor jo tako globoko ume in se ji posveti tako popolnoma, ta že ni več samo učitelj-umetnik, ta je že človek-apostol.

Sledile so hospitacije v raznih šolah in raznih razredih, ki so dopolnjevale teoretična razmotrivanja in dokazovala hkratu, kako težko je presojati vso lepo teorijo v prakso. Dunajske šole so na najboljši poti. Mariborski Pedagoški centrali pa vsa hvala, da nam je omogočila dunajsko šolo resnično spoznati!

.....

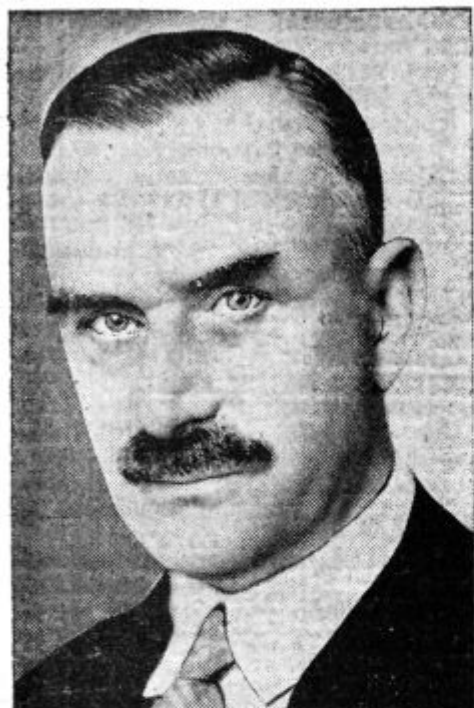
NAJLAŽJI LES

raste v republikli Ekvador. Zove se *balsa*, kar znači v španščini »splava«. Prvi raziskovalci v ekvadorski zemlji so namreč opazili domačine na plavih iz debele tega drevesa, ki služijo še danes pri ribarstvu. V botaniki se *balsa* imenuje *ohroma* ter obsega več vrst. Spada med malvaceje ali sleznice, ki združujejo velika drevesa v tropskih krajih. Med nje sodijo okrasna drevesa, n. pr. slezenovec, svetli roževec in sirovec, od katerega dobivajo »kapoke«, bombaž iz kratkih vlaken, poraben za žimnice in zglavja. Les je dva do trikrat lažji mimo jelovine, 5 do 7 krat lažji od hrastovine. Po sestavi nalikuje jelki in podobnim drevesom, zato je trpežen. Trajnost znaša polovico jelove, dasi tehta 25 % manj od plutovine. Za gradnjo aeroplanov kakor nalašč. Ker je prožen in gibek, se rabi kot zaobala dragocenega pohištva.

Thomas Mann

Letošnji odlikovanec z Noblovo nagrado za leposlovje

Thomas Mann, ki je letos prejel Noblovo nagrado za književnost in se bo osebno udeležil svečanosti Švedske akademije v Stockholmu dne 10. decembra, je po vrstnem redu 27. Nемеc in šesti nemški pisatelj, ki je prejel Noblovo ustanovo za literarno delo. Pred njim so bili nagrajeni za leposlovje: Theodor Mommsen (1902), Rudolf Eucken (1908), Paul Heyse (1910), Gerhardt Hauptmann (1912) in švicarski Nемеc Karel Spitteler (1919).

★

Thomas Mann izhaja iz Lübecka, kjer se je narodil l. 1875. v patricijski družini. Njegov ded je bil trgovec z žitom, ki si je napravil premoženje v svojstvu vojnega dobavitelja za Napoleonove armade. Mannov oče pa je bil senator in dvakrat podžupan v Lübecku. Po pesnikovi materi je prišla v rodbino kaplja romanske krvi, čije sledovi so očitni v pisateljevih delih. Julia Bruhn-Da Silva — kakor se je pisala pesnikova mati z dekliškim imenom — je bila namreč hči nemškega plantažarja v Braziliji, njena

mati pa pristna Kreolka portugalsko-indijanske krvne mešanice. Tudi v svoji novi domovini na nemškem severu je ohranila Brazilijanka trajne spomine na tropske lepote Ria de Janeiro in je pripovedovala doraščajoči deci o svojih mladih letih, ki jih je bila preživela onstran morja.

Otrok je bilo več. Thomas je bil mirno dete. Najrajši si je preganjal čas s svinčenimi vojaki, pa tudi z indijanskimi igrami. Zelo ga je mikalo lutkovno gledališče. Vse to je popisal v romanu »Buddenbrooks«, ki je nastal že pred četrtr stoletjem in velja za najboljšo, umetniško najpopolnejše pisateljevo delo. Ko je odrasel otroški dobi, so ga najbolj zanimale pravljicne usode Homerievih junakov.

Thomas je stopil v literaturo z nežnimi novelicami, med katerimi je bila deležna posebnega priznanja povest »Tomio Kröger«. Kakor kaže že naslov dela, je ta junak zmes nordijsko-meščanskega in romansko nadahnjenega človeka. Vobče se vleče skozi vsa Mannova dela ta poteza: dijalektika meščanskega človeka, ki se bori zoper pu-stolovščine duha, zoper vagabundstvo in sproščeno romantiko. »Buddenbrooks«, ki prikazuje propad stare patricijske družine, čije potomstvo se vdaja umetnosti, je prinesel pisatelju čez noč slavo in priznanje. Miljejno je v njem naslikan Lübeck. Zaradi slave, ki si jo je bil pridobil Thomas Mann z romanom, so ga jeli obrekovati in pisati, da je snov dela zajeta iz življenja in da žive nastopajoče osebe večinoma še danes. Podtaknili so mu tako zvani »Schlüsselroman«, kar pa je avtor zavrnil v spisu »Bilse in jaz« (Bilse je bil tedaj avtor takšnega »Schlüsselromana«). »Buddenbrooks« je tipičen domačnostni roman, v njem se spaja južno-nemška bit s severnonemškim svetom. Zlitju teh dveh elementov v umotvor se ima zahvaliti pisatelj za uspeh, ki ga je bil dosegel.

Drugo veliko Mannovo delo je »Zakleta gora« (Zauberberg). Z njim si je pisatelj nakopal mržnjo zdravnikov in sanatorijev za pljučno bolne, ker je opisal znano zdravilišče za jetične — švicarski Davos. Tretje in, kakor je podoba, zaključno pisateljevo delo obeta

postati povest »Jožef in njegovi bratje«, ki obravnava znani biblični motiv. Avtor ga ima šele v konceptu in je objavil dosedaj samo odlomke.

Mimo teh del je napisal Thomas Mann še serijo drugih leposlovnih spisov in publicističnih razmotrivanj o sodobnih vprašanjih. Slednje razprave so mu prinesle v Nemčiji več sovražnikov nego prijateljev. Ko se je pred kratkim izvedelo, da je podeljena Noblova nagrada Thomasu Mannu, so padli po njem zlasti desnničarji. Vzrok teh napadov leži na dani. Mann je prepričan republikanec in se ob vsaki priliki zavema za republikansko Nemčijo. Zakaj je prejel Noblovo ustanovo za leto 1930, baš Thomas Mann, pa je lepo pojasnil ugledni švedski filolog prof. Böök, član Švedske akademije in eden najvplivnejših članov Noblovega zavoda. Njegov članek je objavil znani list »Svenska Dagbladet« (nekdanji Strindbergov list), ki piše o stvari takole:

»Noblovo nagrado prejme to pot pisatelj, ki je dosegel vrhunec evropske slave. Dasi je Thomas Mann že pred štirimi leti prekorajčil petdeseto leto, je vendar podaril čitajočemu občinstvu svoja prva literarna dela že pred četrtem stoletjem. Če se zatopimo v njegov roman »Buddenbrooks«, se ne moremo načuditi, kako dobro pozna pisatelj svet

in kako mojstrsko slika svoje junake ter opisuje ozračje, kjer se odigrava dejanje... Izven dvoma je, da je ta roman najboljše nemško delo te stroke, hkratu pa edini pripovedni spis, ki ga lahko vzporedimo z angleškimi in ruskimi mojstrovinami.«

Prof. Böök pa se dotika tudi Mannovega publicističnega dela ko piše:

»Svetovna vojna in njene posledice so v mnogočem preoblikovale ta literarni obraz. Thomas Mann se pomlaja, postaja demokratičen in zavrača estetsko-aristokratsko naziranje ter išče novih kulturnih oblik. Zavedno in dosledno zastopa v svojih mnogoštevilnih člankih in govorih nov, pomirljiv nazor o svetu. Roman »Zauberberg«, ki je z vidika estetike in formalizma nemogoč, razpravlja na sleherni strani o etičnem problemu: konservativni kulturni pesimizem ali liberalno-humanitarni civilizatorski optimizem? Evropa danes morda nima pisatelja, ki bi dosegel Thomasa Manna po znanju, ostroumnosti in globini...«

Thomas Mann ni samo predstavitelj sodobne književne Nemčije, ampak tudi pobornik nemško-francoskega zблиževanja. In tudi na ta račun prejme Noblovo nagrado v iznosu dveh in pol milijonov dinarjev našega denarja.

Ognjenik Santa Maria

Švicarski učenjak dr. Fr. Morton, član osrednjeameriške znanstvene ekspedicije, ki je živel delj časa v južni Guatemali, poroča o zanimivem ozemlju vulkana Santa Maria, ki je v začetku septembra povzročil grozno katastrofo, naslednje:

Srednjeameriška republika Guatemala spada med najzanimivejše in najlepše dežele na svetu. Takoj na Atlantski strani, kjer stopi potnik prvič na guatemalska tla, vodi prašumska reka Rio Dulce v čudežni tropski svet. Vrtoglavo visoke stene spremljajo temne vode, ki navdajajo človeka s strahom. Tod okoli je sam pragozd. Po skalah navzdol padajo kakor zvoniki dolge vrvi lijan. Krasota orhidej je prav tako nepopisna kakor frčanje kolibrijev in tropi pelikanov. Nekoliko višje, v okolišu Zacape, je kraljestvo ogromnih kaktej. Kakšni pritlikavčki so naše domače, umetno gojene kakteje v primeri s temi hčerami prirode! Deset metrov in višje se dvigajo

v zrak stebri, čijih glave pokrivajo »sivi lasje«. Po tleh pa se vlečejo tako zvane »kakteje« kakteje, ki so dobile ime po svojem plezalnem položaju.

In pad vsjo to pokrajino vstajajo velikanski obrisi vulkanov. Če se pelješ od Guatemale-City doli k Pacifiku, jih lahko občuduješ od vseh strani. Že pri ljubkem Amatitlanskem jezeru pade zastor podzemskih skrivnosti. V jezero se iztekajo vroči vreli z rumenkastimi robovi in belimi hlapovi. Na jezerskih valovih pa se pozibavajo višnjevodne hijacinte. Pestro oblečene Indijanke nudijo tujcu tropskega sadja in slaščic. Mogočno obvlada to sliko stožec Agua, ki štrli 3753 m nad morja.

V ostrih zavojih pada strmna proti pacifiškemu nabrežju. Pokaže se nepopisno lepa slika. Globoko, globoko spodaj, na drugi strani lepe ravnine, tam, kjer uspeva sladkorni trs, se zasveti v solnčnem poljubu neskončna gladina Tihega oceana! Na desni se dvigajo utrdbe podzemskega sveta Ague in Fucga (3800 m). In tam sprejaj se širi veliko, svetlikajoče svetovno morje. Ob poti rase sladkorni trs, kava, kakao, oranže in rodovitne ko-

ni v evropskih Alpah, aš pa kjer je pri nas doma samo še led in sneg.

Tukaj, na predgorjih in globljih rebrih niza vulkanov stoji plantaža poleg plantaže. Če se povezne na zemljo rana noč, se zablišče lučke v dalekem krogu in ta svetloba ovija pokrajino v prijeten mir, ki učinkuje ugodno tudi na človeka. V tej deželi uspeva najboljša kava, grm tik grma, vrsta za vrsto, vsi griči so jih polni. Kavovec se razprostira liki neskončno vlek, tam-

Ognjenik Santa Maria

sove palme. Med njimi hodijo brončenobarvni stasiti Indijanci. Na sosednem železniškem tiru stoje dolgi vlakovi, natovorjeni z bananami. To so prvi, neizbrisni vtisi, ki jih dobiš v Guatemali.

Večkrat sem stal na griču sredi južnoguatemalske ravnine in sem gledal proti severu, kjer se vrste vulkani drug za drugim, kjer se zdi, da se šiljasti stožci naravnost dotikajo neba in kjer plezajo goste šume v višave, kakršnih

nozelen val, ki seže do višine 1300 m in še višje. Kmalu se ta preproga odene z belim cvetjem, potem pa dozorijo zarkovite črešnje kavovca. Saj res! Pravkar se je začela sezona obiranja. Indijanci in Indijanke trgajo rdeči sad s smehljajem na obrazu in s šalo na jeziku. Na tisoče zabojev kave se obere vsak dan. Ali pa veste, kaj pomeni tisoč zabojev kave? To je toliko, kolikor 50.000 kg kave! To delo se vrši često z veliko muko. Vse je mrzlično

pri delu, saj je treba zdaj pokriti stroške celega leta. Treba je ne le očistiti plantaže, zasaditi vrzeli in zasaditi nove plantaže, ampak tudi preorati nova pragozdnata tla in še potem ni vse končano.

In baš sredi tega dela, ko je polno upov in nad, se bliskovito razširi po svetu novica, da je začel bruhati ognjenik Santa Maria. Njegovo vznožje je raj opisanih kultur. Ta Santa Maria je čudak svoje vrste! Že l. 1902. je povzročil strašansko katastrofo in ogromno škodo. Zdaj pa je vulkan, ki je takrat izgubil stransko oporo, a je zato jel bruhati iz novega žrela, vnovič uničil delo človeških rok in zahteval mnogo človeških žrtev. Do 30 m dolgi rokavi lave so se valili proti nezavarovanim krajem. Pragozd, orjaške ciprese in kakor drevesa velike praproti, vse je mrlo pod njimi. Žareči potoki so se pomikali proti naselbinam v dolini. Vulkanski pepel pokriva cele metre visoka tla in vroče sape dihaajo nad deželjo. Vsenaokrog je pokončana letina kave in kakava, sladkornega trsa in banan. Lastniki plantaž so reveži.

Ko sem letos v začetku leta zadnjič videl Santo Mario, se je kadilo samo iz stranskega ognjenika v lijaku Sante Marie. Ognjenik je tedaj že kahal to, kar se je zdaj zgodilo. Zemlja se je vedno česče tresla. Tu in tam so puhali iz zemlje hlapovi, iz gejzirov so puhali kakor stebri visoki oblaki pare. Ob straneh pa so se svetili sledovi žvepla. Na prastari čudoviti cesti, ki gre od pacifiške ravnine k »Tierrí Fri-

je«, mrzli visoki ravnici Guatemale, je vrvelo živahno življenje. Indijanci, prebivalci teh krajev so prinašali v dolino izdelke iz ilovice, predmete, ki so jih napravili sami. Prihajali so po cesti v sandalah, rdečih bluzah in rjavo črtastih krilih. Indijanci iz dolin pa so šli na trg oblečeni v halje iz bombaževine. Nosili so težke tovore banan, anan in kokosovih orchov.

Deželna cesta, ki se začenja v pragozdu z orhidejami in bromelijacejami, se pozneje obda z drugimi spremeljevalci — z agavami in iglavci. Visoko zgoraj se ovije rebri Sante Marie in pleza čedalje višje proti vulkanu. Pri vasici Santa Maria, ki je morda postala žrtev izbruha, stoji majhna elektrarna. Z velikimi žrtvami so snovali električno železnico, ki naj bi vezala dolino z glavnim krajem ozemlja. Quezaltenangom. Ta železnica bi bila, če bi se bila uresničila, ena najlepših železnic sveta in bi pripeljala potnika v najkrajšem času iz žareče peči pacifiškega nabrežja v višino 2350 m. Trasa železnice je bila mestoma globoko zarezana v mogočno skorjo vulkanskih mas prejšnjih izbruhov. Lahko si mislimo, da ni to lepo delo ostalo nedotaknjeno.

Mnogo siromakov Indijancev je našlo smrt v žarečem objemu lave. Prestrašeni so hoteli bežati, matere so vzele otroke, da bi jih otele, toda ognjeni val lave je bil urnejši. Vse je končano! Podmorski kabel poroča, da so našli pri odstranjevanju lave zogrela trupla, ki so visela na drevesnih ostankih.

Najurnejša žival

Težko je reči, katera žival najhitreje teče. Večina poznavalcev prisoja rekord neki vrsti leopardov češ, da so najurnejših krač, kadar gre za kratke razdalje. Na dolgih progah je že bolj kočljivo in se za nobeno žival ni moči prav odločiti, zlasti ker je »dolga progga« precej elastičen pojem.

Nekateri zoologi trdijo, da je lovski pes hitrejši od konja, kar so tudi dokazali s pomočjo točnih časomerov. Čeprav leopardov do sedaj še niso zasledovali s takimi hipermodernimi napravami, vendar je ostala slava njih hitrosti doslej še nedotaknjena.

Čitah, tako se namreč imenuje rekordni tekač, je velika mačka, ki močno nalikuje leopardom, a ima po drugi plati zopet mnoge lastnosti psov, tako da so jo zoologi v svojih knjigah uvrstili nekam v zlato sredino med obe družini. Čeprav je žival na oko precej podobna leopardu, je vendar precej večja, urnejša in kar je še bolj značilno: krempljev na šapah ne more ukriviti kakor mačka. Poleg tega pa čitahov kožuh še zdaleka ni tako voljan in gladek, kakor je pri zastopnicah mačjega plemena. Rep je precej potegnjen in se končuje v košat čop.

Drugače pa so te živalice zelo brihtne, podučljive in kakor pes vdane svojemu gospodarju.

V Indiji jih domačini priučijo za lov kakor sokole. Jemljejo jih s seboj v majhnih vozičkih, dobro privezane in z zastrtimi glavami. Nekako sto metrov od kraja, kjer se nadejajo plena, jih pa izpuste. Čitahi se takoj poskrijejo, potem pa se jamejo prihuljeno plaziti za divjačino. Iz bližine kakih 200 m se nato kot blisk vržejo na iz-

brano žrtev, ki ji le malokdaj uspe odnesti pete.

Blanford, ki velja za avtoriteto, kar se tiče teh živali, trdi, da so čitahi neprekosljivi tekači na kratkih progah, kjer prekašajo vse druge živali. Celó hrti so počasnejši in vendar doslej še noben pes ni prekosil antilope. Čitah pa z lahkoto doteče i antilopo i gazelo, če le ni oddaljena od njega več ko 200 m. Čitahi žive v Afriki in v nekaterih pokrajinah Indije.

Rihard E. Byrd

Letalo bodočnosti

Letalski strokovnjaki me navadno smatrajo za konservativnega človeka. Navzlic temu pa, da se moja napoved naslanja na statistike prošlih let, imam vero, da bo v prihodnjih petdesetih letih na svetu toliko letal kolikor avtomobilov.

Pomislite, kaj to pomenil!

Uverjen sem, da se bo nad vsakim mestom razlegalo prav takšno brnenje letalskih strojev, kakršen bo na glavnih ulicah trušč avtomobilov. Ne bo se bo naoblačilo — solnce bodo zakrivali aeroplani. Letala pa se bodo povečala in bo med njimi tudi mnogo hidroplanov, ki bodo sedali na plano kakor galebi v pristanišču. Med orjaškimi letali bodo tudi tovorna občila, ki bodo vozila s seboj tovore in potnike v množicah do dve sto ljudi. In vsa ta letala bodo, kakor danes vlaki, pristajala ob točnem času na aerodromih ter se spuščala na zemljo v okolici mesta. Mala letala, opremljena s posebnimi zavorami, pa bodo zadržano brzino pristajala na prostorno bolj omejenih ploskvah. Potniki bodo lahko izstopali in vstopali na strehah nebotičnikov.

Za polete po ravnem ozemlju se bodo potniki posluževali majhnih, trdno zgrajenih sportnih letal srednje velikosti. Poročevalska služba pa si bo usužnjila mala letala največje hitrosti. Potniški promet bo oskrbovala dobro oskrbovana mreža zračnih prog. Daleč narazen ležeča mesta bodo vezale posebne rute, po katerih se bodo prevvažali ljudje in tovari. Na brzovoznih progah se bodo letala premikala z brzino 200 milj na uro. Letalo pa bo navedljivo velikanske usluge tudi kme-

tijstvu. V počasnem letu bodo aeroplani leteli nad njivami in vrtovi ter pašniki in bodo škropili sadovnjake in žitna polja. Velikanska letala bodo patroljirala nad gozdovi in pazila, da ne bi kdo zanetil ognja. In mesto da bi se sprehajali peš, bodo mnogi prijatelji sporta opustili lawn-tenis ter startali z rebri in gričev ter leteli po nekaj milj daleč — na sprehod.

Letalske proge, ki bodo služile civilnemu prometu, bodo imele posebne signale ali znamenja na značilnih mestih med etapami vožnje. Sigurnost letanja bo z mnogimi prilikami, ki se bodo nudile za pristajanje, samo povečana. Ponoči bodo svetili posebni svetilniki in žarometi, ki bodo svetili kakih 50 milj daleč in kazali letalom njihovo smer. Na tisoče in tisoče luči pa bo razsvetljevalo aerodrome v temi. Če bo letalo iskalo ugodne prilichnosti za pristanek, bo dajal vodja aeroplana signale, ki bodo pomenili toliko kakor vprašanje, če se aeroplan lahko spusti na zemljo. Prejel bo odgovor posredstvom bliskovitih signalov. Na nebu torej ne bodo svetile samo zvezde ...

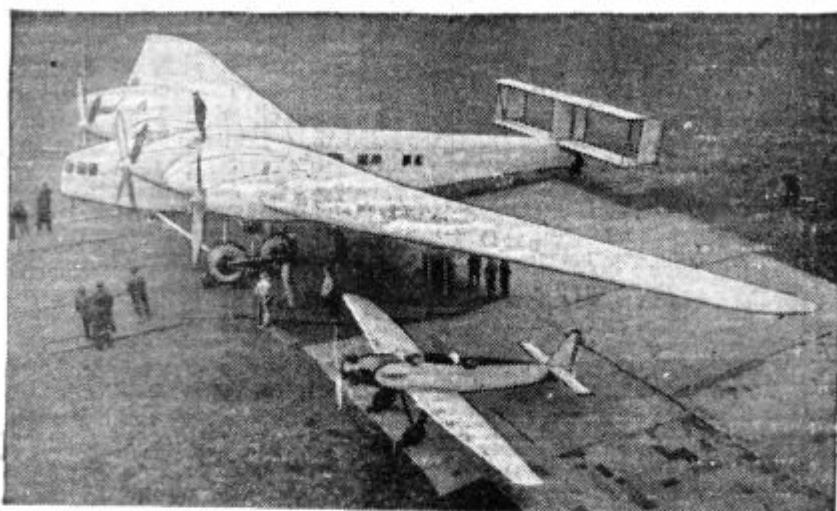
Poleti čez oceane se ne bodo naznanjali več po časopisih, ki porabijo za tako reč po več stolpcev. Zračna ladja s sto ali več potniki, letalo s 15 ali več potniki, ki se odpravljajo čez veliko morje, bo vsakdanja stvar. (Vožnje same na sebi bodo lahke, čim se najde sredstvo za razprševanje megle.) Sredi oceana bodo priprave za zasilen ali določen pristanek. Prelet morja potemtakem ne bo nič več tvegano podjetje. Tu bo vedno na razpolago pomoč, ki bo skušala rešiti letalo,

kateremu se je pripetila nesreča zaradi defekta.

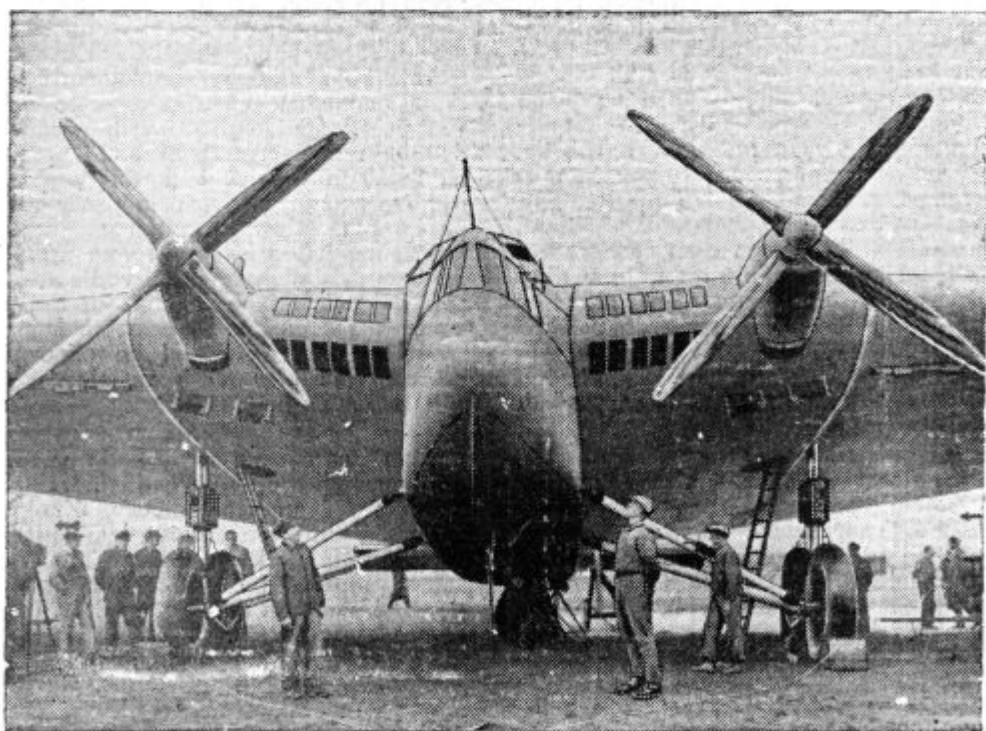
Voznina se bo sčasoma znižala za 50 odstotkov. Saj so že danes dežele,

v katerih je vožnja po zraku samo enkrat dražja od vožnje z železnico.

Vse to se nam zdi kakor vizija, ampak zgodovina letalstva je polna do-

»G 38« — najnovejše nemško orjaško letalo za plete nad celino. Letalo ima štiri motorje z 2400 KS ter je široko 45 metrov. Natovori lahko 3000 kg. njegov akcijski radij po znaša 4000 km. — Velikost novega letala je razvidna iz primerjave z običajnim aeroplanom poleg njega.

Junkersov »Raumflügel« — največje celinsko letalo na svetu

bršni upanj in napovedi, ki so se neverjetno hitro spreminjale v dejanja. Leta 1903. sta letela brata Wright prvič po zraku in danes, samo 26 let pozneje, kakšen letalski promet imamo v

Graditelj letal Rohrbach, ki namerava zgraditi v Ameriki letalo veliko kakor Dornierov »Do X«, ki pa bo moglo prevažati 270 potnikov in ne samo 169.

Evropi in Ameriki! Poglejmo samo letališča! Le Bourget pri Parizu, Croydon pri Londonu, Tempelhof pri Berlinu. To so trije največji evropski aerodromi. A poleg teh jih je še na tucate, ki so pomenljivi. Če letimo da-

nes iz Le Bourgeta v London, moramo najprej v velikansko poslopje, ki je tolikšno, kakor več postaj skupaj. V čakalnici kupimo vozovnico; tam pregledajo potne listine, stehtajo potnika in njegovo prtljago. Ko smo to odpravili, lahko študiramo vozni red, ki je, na las podoben železniškemu voznemu redu. Potem gremo na pločnik in slednjič na prostor za start.

Kmalu zamolklo zabrní propeler. Dvokrovnik se spusti na več milj dolgo, trodelno letališče in se ustavi na pločniku. Pilot zapusti svoje mesto in izstopi, da preštudira vremenoslovno karto, ki ga natančno pouči, kakšno bo vreme. Nosač prinese prtljago in pomaga nanovo vstopajočemu potniku v kabino. Vsak potnik dobi mesto ob oknu. Potem odstranijo lesene pragove, ki so jih iz varnostnih ozirov položili pod kolesa letala. Kontrolni urad da ob predpisanem času signal za odhod. In nič manj točno kakor zapusti vlak postajo, odbrni letalo čez ravnino ter se dvigne slednjič v zrak.

Ponoči se letališče Le Bourget koplje v morju svetlobe. Rdeče luči označujejo poslopje, lope in brezžično oddajno postajo. Velike vetrnice oblivajo luči, da vidijo prihajajoča letala iz zraka na zemljo. Ogromen svetilnik, čigar svetloba je že v jasnih nočeh štirideset milj daleč vidna, pošilja snope luči kvišku. Če želi letalo pristati, mora pilot spustiti zeleno signalno raketo, kadar je približno 325 m nad zemljo. Če je letališče prosto, odgovori kontrolni urad takisto z zeleno raketo

Nov tip ameriškega kombiniranega letala za pristajanje na suhem in na morju

ter odšrefi še druge rakete, ki razsvetljujejo letališče. Pilot usmeri letalo k zemlji.

Evropa je že dodobra preprežena z letalskim omrežjem.

V rednem potniškem in tovornem letalskem prometu je Evropa pred Ameriko, vsaj pred Zedinjenimi državami. Toda če pogledamo statistiko prevoženih daljav, najdemo Ameriko na prvem mestu sveta. Tudi v ostalem upam, da bo Amerika kmalu prekosila Evropo, zakaj evropska trgovinska podlaga letalskega prometa nima tako trdne opore kakor komercialni letalski promet v Ameriki. Evropske države podpirajo letalstvo 50 do 90 odst. iz lastnih sredstev. Kadar odpade ta podpora, napočijo za Evropo težki časi. Amerika se v nasprotju z Evropo zadevno razvija korakoma, zato pa je denarno močnejša in solidnejša. Njeni industrijski interesi stoje trdno in so dobro zavarovani.

Če že govorim o mogočnem razmahu letalstva v prihodnjih petdesetih letih, predpostavljam, da ne bo potovanje z letalom nobena opasna pustolovščina. To dejstvo mora občinstvo spoštovati in ga primerno oceniti. Kajti če potniki čutijo, da niso sigurni v letalu, bo pač skrajno majhen njihov interes za potovanje po zraku. Iz tega kajpada sledi tudi majhna naklonjenost javnosti za letalska podjetja. Ni pa že danes nobenega dvoma, da se ljudje lahko popolnoma zaupajo letalom.

V zadnjih letih se je prisojala letalskim nezgodam prevelika važnost. Poleti, ki so se izvršili brez najmanjše nerednosti, pa so ostali skoro neopazeni. Nesreče, o katerih se navadno piše, se dogajajo pri poskusnih poletih vojaških letal in letal mornaric, kjer se razmeroma manj pazi na sigurnost.

Letalo bodočnosti se bo seveda razlikovalo od sodobnega letala prav tako, kakor se razlikuje moderna lokomotiva od prvih primitivnih parnih strojev. Mogoče bodo ta letala tako napravljena kakor aeroplan, s katerim kanim preleteti južni tečaj, ki je tako skonstruiran, da se z njim lahko pristane na vsaki ploskvi. Ta stroj, ki je opremljen z Wrightovim strojem za vihar, ima kolesa za pristanek na trdih tleh, smučī, oziroma sani za pristanek na ledu ali splavu in je naposled opremljen tudi za spuščanje na vodo, če bi se pokazala takšna potreba,

Oceanski poleti se bodo vršili z vso sigurnostjo. Najnovejši poskusi v Nemčiji kažejo na to, da se išče možnost, kako bi celo med kolebanjem lahko ostali potniki na varnem. Takšno letalo se bo lahko držalo na površini tudi tedaj, če bi bilo prisiljeno, da se spusti na morje.

Večja letala bodo imela, o tem sem preverjen, vedno več strojev s seboj. Če bo eden izmed strojev odpovedal, ne bo treba aeroplanu pristati, ampak bodo motor izmenjali in nadomestili. Za distančne polete pa bo še vedno najhvaležnejše občilo enomotorno letalo, kajti letalo absolvirata lahko tem daljše proge, čim manj je obteženo.

Eno pa se mi zdi važno. Glede velikosti letala moram reči, da smo skoro dosegli skrajno mero. V nasprotju z vozili, ki gredo po zemlji, mora letalo premagati težnost in zračni odpor. Iz tega razloga bo meja za velikost letala, kakor rečeno, kmalu dosežena. Čeprav je mogoče, da letalo more prenesti v srečnih okoliščinah 150 do 200 potnikov, sem preverjen, da bo treba število potnikov le skrčiti v takih primerih na 100 oseb, kar bo mnogo praktičneje.

Potrebni pa je še mnogo izumov, da postane letalo idealno prevozno sredstvo. Iznajti bi morali predvsem nekakšno zaviralno napravo, ki bi omogočala, da bi letalo pristalo na vsaki strehi nebotičnika v Ameriki, na kontinentu pa na strehi vsake štiri ali petnadstropne hiše. Morali bi tudi do seči strmejši kot za dviganje v zrak — z njim bi letalo igranje premagalo težave starta. Dalje nam je potreben stroj, ki bi se obnesel v sto primerih od sto slučajev. Škodil ne bi tudi izum za nenadno razbremenitev letala, naprava za avtomatičen polet, ki bi omogočala pilotu, da bi celo v viharju zapustil svoj sedež; skrčenje prevelike obtežitve aparata in večja nosilna sposobnost kril; izpopolnjeni instrumenti, ki bi ob vsakem vremenu naznačili višino letala in njegovo brzino. Zelo važna je tudi zračna radio-služba. Sigurnost bi se povečala tudi, če bi bilo vsako letalo tako zgrajeno, da bi lahko naložilo radio-napravo, ki bi mu sproti tolmačila vremenoslovne vesti.

Anafole France

O Sinjebradčevih sedmih ženah

IV

Mesec dni je bil gospod de Montragoux najsrečnejši človek na svetu. Oboževal je ženo in jo cenil kakor čistega angela. Ali v njej ni bilo nič angelskega, še spretnejši od Sinjebradca bi ji nasledil, tako je bila prekanjena in zvita ter vdana vodstvu gospe matere, za tistih dni najbolj spretne malopridnice v francoskem kraljestvu. Po poroki mile hčerke se je nastanila z Ano, sinovoma ter vitezom dela Merlus-jem, ki ni zapustil več gospe de Montragoux-jeve v Guillettes-ah. Dobrega Sinjebradca, ki je hotel imeti ženo vedno poleg sebe in zase, je to malo dražilo; dasi se ni žalostil zaradi njenega prijateljstva z vitezom, ker mu je bila rekla, da ji je brat po mleku.

Karel Perrault pripoveduje, da je moral Sinjebradec mesec dni po poroki v važni zadevi za šest tednov od doma; zdi se, da Perrault ni vedel jasno za vzroke tega potovanja. Večina je sumila, da je bila to le zvijača, h kateri se po stari navadi zatekajo ljubosumni možje, da bi presenetili žene. Resnica pa je čisto druga. Gospod de Montragoux se je napotil v mesto Perche, da bi prevzel dedščino po bratrancu d'Quartarde-u, ki je bil umrl slavne smrti v bitki pri Dunes-ah; zadela ga je topovska krogla v trenutku, ko je kockal na bobnu.

Pred odhodom je gospod de Montragoux prosil ženo, naj si med njegovo odsotnostjo krajša čas na vse mogoče načine.

— Povabite svoje dobre prijateljice, gospa, ji je svetoval, sprehajajte se, razveseljujte se in jejte le najboljše.

Izročil ji je ključe in s tem tudi povedal, da postane za njegove odsotnosti ona edina in neomejena gospodarica Guillettes.

— Ta ključa odkleneta, ji je rekel, veliki shrambi za pohištvo; s temle odpreš vrata shrambe za zlatino in srebrnino; s temle prideš do zlatov in srebrnikov; tale odpre skrinjico, kjer so shranjeni dragulji; tale pa vrata vseh stanovanjskih sob v gradu. S temle najmanjšim pa prideš v sobico na koncu hodnika v pritličju; odprite vse, pojdite povsod!

Karel Perrault trdi, da je gospod de Montragoux dodal:

— Prepovedujem vam stopiti v to sobo, in sicer tako strogo, da lahko za prekršitev te zapovedi pričakujete od moje jeze vse najhujše.

Sinjebradčev zgodovinar je zagrešil s temi besedami laž, ker je brez nadaljnega sprejel poročilo, ki so si ga po dogodku izmislile naše tri ženske. Gospod de Montragoux se je izrazil dočela drugače. Ko ji je izročil ključek male sobice, sobice nesrečnih kneginj, o kateri smo že govorili, je izrazil svoji ljubljeni Ivanki željo, naj rajša ne vstopi v kraj, ki ga smatra za nevarnega hišni sreči. Saj se je skozi to sobico izmuznila njegova prva, izmed vseh najboljša žena ter tod zbežala z ljubljenim medvedom; tu ga je Blanka de Gibeaux na debelo varala s raznimi plemiči; ta porfirni tlak je bil končno omadeževan s krvjo ter zločinske oboževanke. Ali ni imel torej dovolj vzrokov, da mu je že predstava sobice vzbujala krute spomine in ga vznemirjala z zlonosnimi slutnjami!

Besede, ki jih je govoril ženi, jasno kažejo vtiske in želje, ki so mu vzburkavale dušo. Dobesedno se glasé:

— Ničesar vam nočem prikrivati, gospa, in mislim, da bi vas žalil, če bi vam ne izročil vseh ključev hiše, ki je vaša. Lahko torej vstopite v sobico kakor v katerokoli drugo grajsko sobo; toda, če mi zaupate in me ljubite, tega ne boste storili zaradi bolečnih misli, ki jih sobica vzbuja, in zlih slutenj, ki jih proti moji volji rode v meni te misli; neizmerno vam bom hvaležen, če me boste ubogali. Obupal bi, če se vam bo dogodila nesreča ali če sem si s to željo nakopal vaše nezaupanje. Saj mi boste oprostili, draga, to bojazen vznemirjene nežnosti in čuječe ljubezni!

Po teh besedah jo je dobri plemič objel ter se odpeljal s poštnim vozom v Perche.

»Sosedo in dobre prijateljice«, pravil Karel Perrault, »so bile tako nestrojne in željne, da bi brž videle grajska bogastva, da niso čakale niti na povabilo. Ogledovale so si sobo za sobo, drugo lepšo od druge, shrambo za shrambo; oretirane hvale, zavistnih opomb in

otožniti vzdihov po slični sreči je bilo seveda obilo.«

Vsi zgodovinarji, ki obravnavajo ta predmet, omenjajo, da je gospa de Montragoux-jeva zelo nerada sprejemala prijateljice in da jim je razkazovala svoja bogastva čisto raztresena; silna nestrpnost jo je namreč mučila, da bi brž stopila v sobico. Nič ne more biti bolj resničnega kakor Perraultove besede: »Tako jo je glodala radovednost, da je brez ozira na prijateljice, zginjla in hitela v sobico po majhnih skritih stopnicah tako divje, da si je skoraj dvakrat ali trikrat zlomila vrat.« Nihče pa ni povedal, da ni bila nestrpna iz radovednosti, temveč iz želje po vitezu de la Merlus-ju, ki jo je že čakal v sobici.

Odkar se je bil naselil v gradu, se je shajala v tej sobici ž njim vsak dan vsaj enkrat, ne da bi se naveličala sestankov, ki se prav nič ne spodobijo za mlado ženo. O odnošajih, ki so se spleli med Ivanko in vitezom, ni mogoče dvomiti; poštene niso bili, niti nedolžni.

Joj! Če bi bila gospa de Montragoux-jeva žalila zgolj čast svojega moža, bi si brezdvomno zaslužila grajo prihodnjih rodov; toda najstrožji moralist bi ji mogel najti opravičila: skliceval bi se lahko v prid tako mladi ženi na moralo stoletja, na vzgled mesta in dvora, na brezdvomne učinke slabe vzgoje ter na nasvete izprijene matere. Modrijani bi ji odpustili napako, ki je presladka, da bi zaslužila njih strogosti. Njene krivice bi se zdele končno preobičajne, in vsi bi priznali, da je grešila, kakor bi v podobnih okoliščinah grešila večina. Toda Ivanki ni bilo dovolj, da je oblatila možovo čast, uničila je celó njegovo življenje.

In prav v tej sobici, v sobici nesrečnih kneginj, je gospa Ivanka de Montragoux-jeva sklenila z vitezom de la Merlus-jem umoriti zvestega in nežnega sopraga. Pozneje se je zrazila, da je zapazila ob vstopu v sobico šest obešenih ženskih trupel, čujih strjena kri je pokrivala tla, in da se je, spoznavši v obešenkah prvih šest zavratno umorjenih Sinjebradčevih žen, hipoma zavedla usode, ki jo je čakala. Vtisk obešenih žen bi bile mogle v našem primeru vzbuditi zidne slikarije, vtisk krvi rdeče tlakovana tla; in treba bi bilo Ivankine halucinacije primerjati s halucinacijami lady Macbeth-ove. Skrajno verjetno pa

je, da si je Ivanka strašni doživljaj zamislila zato, da bi ž njim opravičila moževe morilce. Umor gospoda de Montragoux-ja je bil torej odločno sklenjen. Pisma, ki jih imam, mi vsiljujejo misel, da se je zarote udeležila tudi gospa Sidonija. O njeni starejši hčeri pa moram povedati, da je bila duša vsega. Ana de Lespoisse-ova je bila med vsemi najzlobnejša in najkrutejša. Ostala je tuja čutnim slabostim in bila sredi poplave čutnosti čista; nikakor pa se ni odrekala drugim nasladam. Predvsem je uživala v krutosti in kovarstvu; pridobila je za umor tudi brata Petra in Kozmo, in sicer z obljubo, da jima bo priskrbelo kapitanske čine.

V.

Preostaja nam še, da načrtamo po pristnih virih in zanesljivih pričevanjih najgroznejši, najzlobnejši in najpodležji rodbinski zločin, čigar spomin se nam je ohranil. Zavratni umor, čigar okoliščine smo pravkar razložili, se dá primerjati le še z umorom, ki je bil izvršen ponoči 9. marca l. 1449., ko so Viljema de Flavy-ja usmrtili njegova žena Bianca, neki potepuški plemeč in brivec Janez Bocquillon. S podzglavnikom so mu onemogočili kričanje in dihanje, s poleni so ga pobili, nato pa so nia na vratu puščali kri kakor teletu. Blank d'Overbreucova je po umoru dokazala, da jo je mož sklenil utopiti. Ivanka de Lespoisse-ova pa je izročila nesramnih zločincem moža, ki jo je ljubil. O naslednjih dogodkih bomo poročali kolikor mogoče trezno.

Sinjebradec se je vrnil prej, nego so ga pričakovali. Zato so začeli, popolnoma krivo seveda, misliti, da je ljubosumen in da je hotel ženo presenetiti. Če jo je veseli zaupljivež res nameraval presenetiti, je bilo presenečenje pač prijetno. Njegova nežnost, dobrot, vesel in miren obraz bi omeščal najbolj divja srca. Vitez de la Merlus in ves ogabni rod Lespoisse-ov je pa videl v tem le ugodno okoliščino za izvršitev umora ter polastitve bogastva, ki se je z novo dedščino še znatno povečalo. Mlada žena ga je sprejela s smehljajočim obrazom, privila se je k njemu, ko jo je objel, šla ž njim v spalnico ter storila vse po volji tega sijajnega človeka. Drugo jutro mu je vrnila sveženj ključev, toda manjkal je ključek sobice nesrečnih kneginj, ki so jo navadno imenovali mala soba. Sinjebradec je za-

hteval z rahlimi besedami, naj mu vrne ključ; storila je to šele po pordnevnem obotavljanju.

Naslednje vprašanje pa je nemogoče rešiti, ne da bi zapustili omejeno področje zgodovine in stopili v nedoločene pokrajine filozofije. Karel Perrault pravi izrečno, da je bil ključek male sobice čaroben, s čimer hoče povedati, da je bil obdarjen z magičnimi, naravnim zakonom nasprotnimi svojstvi, s takimi vsaj, ki so nam nerazumljiva. Protivnih dokazov nimamo. Tu je umestno, da se spomnim vodila svojega glasovitega učitelja gospoda Closa des Lanes, člana Instituta: »Kadar naleti zgodovinar na nadnaravne stvari, mu jih nikakor ni treba zametavati.« Zadovoljil se bom torej, da bom, kar se tiče ključa, vnovič povedal soglasno mnenje starih Sinjebradčevih življenjepiscev; vsi trde, da je bil ključ čaroben. In to je velike važnosti. Sicer pa naš ključek ni edini predmet, edini izdelek človeških rok, ki je bil obdarjen s čudovitimi svojstvi. Ustno izročilo obiluje s primeri čarobnih mečev; Arturjev meč je bil čaroben, tudi meč Device Orleanske je bil začaran, kar neovrgljivo pričuje Ivan Chartier; v dokaz navaja slavni letopisec, da na dvoje zlomljenega rezila ni bilo mogoče zvariti vzlíc vsem naporom najspretnjših orožarjev; Viktor Hugo govori v neki pesmi o »začaranih stopnicah«; mnogi pisci celo dopuščajo, da bivajo začarani ljudje, ki se morejo spreminiti v volkove. Ne bomo napadali in pobijali tako živo in stanovitno vero in čuvali se bomo izreči sodbo, ali je bil ključek začaran ali ne, pripušča-joč razsodnemu čitatelju skrb, da sam preudari o našem pravkar izrečenem mnenju in stališču.

Ko pa čitamo, da je bil ključek okrvavljen, smo spet v našem lastnem poprišču, ali bolj rečeno, v naši sodni oblasti; spet postanemo sodniki dejstev in razsojevalci okoliščin. Ugled raznih življenjepiscev nam ne vzbuja tolikega spoštovanja, da bi jim to verjeli. Ključek ni bil niti najmanj okrvavljen. V sobici je sicer tekla kri, toda mnogo prej, in ključek tedaj ni mogel biti več krvav, ker so ga ali umili ali pa se je kri posušila. Kar je v zmedbi zločimska žena smatrala na jeklu za krvavo liso, je bil odsev z rožnato zarjo pordečenega neba. Gospod de Montragoux je bil preverjen, da žena ni stopila v sobico.

Vendar ga je bofesto zgrabilo in z otožnim nasmehom je rekel mladi ženi:

— Ljuba moja, bihi ste v sobici. O, da bi se iz tega ne izcimilo ne za vas ne zame kaj neprijetnega! Iz te sobice diha zločest vpliv. Oprostite mi! zažubljen sem in zažubljeni so praznoverni.

Ob teh besedah je začela mlada gospa de Montragoux-jeva kričati na vse grlo, dasi ji Sinjebradec ni mogel vzbujati strahu, ker je njegovo vedenje in govorjenje izražalo zgolj otožnost in ljubezen.

— Na pomoč! Ubiti me hoče! Te besede so bile dogovorjeno znamenje, na katero bi se bili morali vitez de la Merlus in brata z meči vreči na Sinjebradca ter ga razsekati. Napadel pa je le vitez, ki ga je bila Ivanka skrila v omaro. Ko je gospod de Montragoux videl, kako je skočil z mečem nanj, se mu je postavil v bran.

Tedaj je Ivanka prestrašena zbežala, na hodniku je srečala sestro Ano, ki ni bila, kakor so pravili, na stolpu, ker so jih bili morali nekaj let prej na zapoved kardinala Richelieuja vse do zadnjega razrušiti. Ana si je prizadevala na vse kriplje ohrabriti brata, ki sta vsa bleda omahovala in se nista drznila, izvršiti nepremišljene obljube.

Prihitela je Ivanka in ponižno prosila:

— Hitro, hitro! brata, pomagajta mojemu dragemu!

Tedaj sta Peter in Kozma zdirjala v sobo; Sinjebradec je bil že razorožil viteza de la Merlus-ja in mu klečal na prsih; izdajalsko sta mu skočila za hrbet in ga umotila ter ga še dolgo po poslednjem izdihljaju mesarila in sekala.

Sinjebradec ni imel dedičev. Vdova je postala gospodarica vsega ogromnega imetja. Del je uporabila za doto sestri Ani, bratoma je kupila kapitanske čine, ostalo pa je pridržala zase in za viteza de la Merlus-ja, ki se je z njim kmalu po unoru omožila in ki je postal, odkar je obogatel, zelo pošten in čistan človek.

Preložil Janko Liška

Dr. Th. Fürst

Levičarji in desničarji

Znano je, da je leva polovica možganov ne samo sedež jezikovnega centra, nego tudi gibalnih centrov za desno stran telesa. To se najjasneje kaže v tem, da so večina ljudi desničarji. Po obsežnih raziskavah in proučevanju vojakov (Stier v Nemčiji, Franklin v Ameriki) je levičarjev po priliki samo 4%.

Prevladovanje ene polovice možganov pa se ne kaže samo v levičarstvu in desničarstvu, nego tudi še v drugih pojavih. Pri zdravniških preiskavah v šoli jih je moči dobiti v vprašanji, s katero roko učenci rajši prijemajo predmete, kakor n. pr. pri jedi, lučanju kamenja, žoganju itd. Zanimivo je, da velja nekaj sličnega kakor za roke tudi za oči.

Sistematske poizvedbe pri starejših učencih strokovnih šol so rodile rezultat, da obstoji med desničarstvom in desnookčjem (naj nam bo dovoljena ta skovanka) zelo pogosto neka vzajemnost, med tem ko je levoočje ob istočasnem desničarstvu dokaj redkejše kakor pri levičarstvu.

Še boljše uspehe so zabeležili pri učencih ljudskih šol. V tej nežnji mladosti se prirojena nagnjenost jasneje pokaže; izrazito prevladovanje ene polo-

vice telesa je laglje moči ločiti od slučajnega, nestalnega nagnjenja na to ali ono plat. Posebno važno je to za pouk pisanja. Dosedanja, v raznih deželah različna navodila, kako je treba otroke učiti pisanja, vsebujejo glede drže gornjega telesa in lehti pri pisanju določbe, ki ne uvažujejo fizioloških vidikov. To velja tudi za predpise, kako mora ležati zvezek, zlasti pa glede držanja pisala. Tako je n. pr. določba, da pri pisanju srednji del roke in zapestje ne sme ležati na papirju, vsekako potrebna reforme. Jasno je namreč, da bo tisti, ki je od narave desnook, stremel za tem, da drži peresnik in svinčnik po možnosti tako, da pride vse pisalno orodje izven območja desnega očesa. S pravim in smotrenim, t. j. s prirojeno nagnjenjem upoštevajočim poukom pisanja dosežeš to, da se pri poznejših bolj kompliciranih ročnih delih bolje izurjena roka odn. oko že samo po sebi bolj zaposli ter več izda, kakor bi bilo drugače.

Ravno pri prvih poskusih vzgajanja in navajanja pri ročnem delu ne sme odločati na tradiciji in izkustvu temelječa šablona, nego je treba upoštevati individualne fiziološke prilike.

Dr. Vl. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

Iz statističnega pregleda izhaja, da je bilo v času od 1546 — 1746 na Spodnjem Štajerskem najmanj 168 oseb osumljenih hudodelstva čarovništva. Pa že v prvem primeru (1546) ne vemo natančno, koliko žrtev je bilo. V spisih se navaja 12 čarovnic, zdi se pa, da jih je bilo še več. Iz l. 1584 — 1585 vemo le, da so bile preganjane razne čarovnice; da jih je bilo precej, skles pamo lahko iz že omenjenih poročil profosa Bittnerja, ki je prav v tem času pridno lovil čarovniške osebe. Iz časa od 1611 — 1660 nimamo nikakih poročil. Gotovo pa je, da so se vršile tudi v tem času čarovniške pravde. Omenili smo že, da je moralo biti leta

1673. na Hrastovcu usmrčenih kakih 20 oseb; prilično toliko žrtev so morali v tem času zahtevati tudi vurberški procesi. Tudi v Ptujju, v Borlu, pri Sv. Trojici in drugod je bilo brez dvomno še več čarovniških pravd. O drugih deželskih sodiščih pa ne vemo ničesar, čeprav pravi Beckmann, da so imela vsa deželska sodišča s čarovnicami dovolj posla. Tako smemo trditi, da je moralo biti pri nas vsaj kakih 300 do 350 čarovniških procesov. — Za podlago statistike pa moramo vzeti samo nam znani »minimum«. Pa že ti podatki nam zadostujejo, da si ustvarimo precej jasno sliko o strašnih žrtvah čarovniške blodnje.

Leto	Deželsko sodišče	Spol			Skupno število	Mučen	Obsojeni		Umri v ječi	Ušili	Oproščeni	Neznano	Opombe
		ženske	moški	neznani			na smrt	na druge kazni					
1546	Maribor	12			12	?	12						število je približno stik s požigi in umor
1550	"		1		1	?	1						stik z goljufijo
1580	"	7			7	7	7						stik s tatvino in detomorum
1585	"	1			1	1					1		
1586	"	7			7	7	6	izbičana in izgnana					
1611	"	1			1	1					1		
1613	Ljutomer	2			2						2		poravnava
1650	Ptuj	1			1	?	1						
1660	Ormož	1			1	?	1						
1651	Hrastovec	8	1		9	9	8		1				
	G. Radgona	1			1	?	1						
1662	Maribor	2			2	2	2						
1669	Ormož	4			4		4						
1670-72	Ljutomer			32	32	?	32						število ni točno, ker se ni nekateri osumljeni tatvine
1673	"	8	1		9	?	6 ² 1m	2 ženski izbičani in izgnani					
	Hrastovec	3	1		4	4	2 ² 1m		1 ž.*				* zblaznela
1674	G. Radgona	1			1	?	1						
1676	Ljutomer	1			1	1	1						
	Ormož	6			6	?	6						
1677	"	3			3	3	1		1*	1			baje je ušlo še več obdolž. *) samomor
	Podgrad	1			1	?	1						
	Šmirenberg	1			1					1			
1683	neznano	1			1	?	1						
1685	Laško	3			3	?						3	
	Ljutomer	1			1	?	1						
1687	Hrastovec	1			1	1	1						
	Laško		3		3							3	spisi so bili dostopni okroglega sodišča
1687	G. Radgona	1			1	?	1						
	Ljutomer	23	1		24	7	8 ² 1m		5			10	
1691	neznano		1		1	1	1						
1694	Ptuj	1			1							1*	*) p. habljena za vse življenje
1695	Sv. Trojica	1			1	1	1						
1699	Ljutomer	6			6							6	obdolženec se morala plačati stroške
1700	Hrastovec	1			1	?	1						
	Borl	3			3	?	3						
1701	Sv. Trojica	4	1		5	1	1					4	oproščeni ab instanta
1711	Maribor	2	2		4	?	2 ² 1m	1 moški izbičan					1 ženska se je nahajala v zapora in nato prešla v Vrbjerg
1728	Konjice		2		2			2 m. 3 tedne zap. s poopravitvijo					
1744-46	G. Radgona	2	1		3				1 m			2 ž	2 ženski sta morali plačati vse stroške
Skupno . . .		121	15	32	168	45?	118	6	82 1 m	2 ž	162 1 m	132 3 m	

Ta statistika nam ne nudi sicer popolnega pregleda čarovniških procesov na Spod. Štajerskem, vendar si moremo na podlagi teh podatkov ustvariti vsaj približno sliko.

Od navedenih 168 oseb se je moralo zagovarjati v Ljutomeru 75 (okrog 45 %), v Mariboru 35 (ok. 21,5 %), na Hrastovcu 15 (ok. 8 %), v Ormožu 14 (ok. 8 %), v Gornji Radgoni, pri Sv. Trojici in v Laškem po 6 (ok. 3,5 %), v Borlu 3 (ok. 3,7 %), v Ptujju in v Kojncih po 2 (ok. 1,2 %), v Podgradu in v Šmirenbergu po ena (ok. 0,6 %), neznano kje pa 2 (1,2 %) osebi. Koliko procesov je bilo pri drugih sodiščih, ni znano. V Vurbergu pa jih je bilo vsaj toliko kakor na Hrastovcu. Zato je seveda procentualno razmerje v oklepajih netočno.

Za prvenstvo v čarovniških procesih lahko tekmujejo tri deželna sodišča: Ljutomer, ker je bilo tam največ (skoraj polovica vseh) procesov, Maribor, ki se lahko »ponaša«, da so bile umorjene tu prve in zadnje čarovniške osebe in Hrastovec, ki se »odlikuje« po svojih nepopisnih grozodejstvih. Če pa upoštevamo, da se je vršilo na Hrastovcu gotovo mnogo več procesov, kakor jih izkazuje naša statistika, moramo priznati »palmo zmage« hrastovškemu sodišču. Tem sodiščem se »vredno« pridružujejo s svojimi številnimi in grozovitimi procesi Vurberg, Ormož, Sv. Trojica in Borl, medtem ko se pojavljajo pri drugih sodiščih ti procesi le bolj sporadično ali vsaj v nekoliko milejši obliki.

Čarovniški procesi se osredotočujejo torej na Slovenske gorice, všteti Maribor; saj se je tu vršilo okoli 90 odstotkov vseh procesov. Drugo središče tvorijo Haloze z ok. 7 %. Na vsa ostala sodišča v deželi — okoli 25 po številu — pa odpadejo komaj 3 %. Še značilnejše so te številke, če upoštevamo, da je ozemlje med Muro in Dravo zelo majhno, ker meri komaj eno petino celokupnega spodnještajerskega ozemlja. Upoštevati moramo tudi, da je to središče čarovniških procesov štel v tem času kvečjemu kakih 40 — 50.000 prebivalcev! To je še bolj čudno, ker so prebivalci Slovenskih goric izredno nadarjeni, kar nam dokazuje veliko število odličnih mož, ki so se tu rodili (n. pr. Miklošič, Stanko Vraz, Murko, Kovačič itd.¹ Ta uganka

se ne bo dala nikdar povoljno rešiti. Zato se moramo zadovoljiti s tem, kar smo že navedli. Mogoče je, da je nekako vplivalo na čarovniške predstave dobro vino, ki tu raste, posebno ker se vino v procesih omenja. Zdi se, tudi, da obstoji neka zveza med visoko inteligenco in bizarnimi (praznovernimi) predstavami.²

Po spolu je bilo 121 (ok. 72%) žensk 15 (9%) moških; pri 32 obtožencih (ok. 19%) spol ni znan. Brezdvomno je bilo med temi 32 osebami največ žensk. Povprečno moremo računati, da je bilo med čarovniškimi osebami 90% žensk in le 10% moških.

Najstarejša znana obtoženka (Urša Triplat) je bila stara 80 let (gl. t. 24; prilično enake starosti je bila Julijana gl. t. 10). Najmlajši čarovnik (Jakopce gl. t. 60) je bil star 15 let. Povprečna starost obdolžencev je znašala 35 do 40 let. Čarovniška blodnja je zahtevala torej žrtve v najboljših letih!

Med žrtvami so zastopani razen plešmičev vsi tedanji stanov: duhovniki, meščani in tržani, kmetje in berači. Pretežno večino (ok. 90%) tvorijo mali posestniki (želarji) in berači.

Narodnost obdolžencev iz spisov ni razvidna, ker niso imela v teh časih narodna vprašanja nikakega pomena. Naravno pa je, da so bili skoraj vsi obdolženci Slovenci.

Istotako nam manjkajo podatki o veroizpovedi. Kakor pa smo že omenili, so bili menda vsi obdolženci katoliki.

Da so trajali procesi običajno zelo kratko (5 do 14 dni), smo že omenili; dolgi so bili le zapori do začetka razprave.

Koliko oseb je bilo »ostro izprašanih« (mučenih) ni mogoče niti približno ugotoviti. Brezdvomno pa je bila tortura v »klasični dobi« silno pogosta (ok. 90%). Redkejša je bila do leta 1660, in po L. 1700.

Zaradi torture je umrlo po naši statistiki najmanj 20% mučenih. Redki pa so bili samomori, en izvršen in dva poskušena, kar dokazuje, da so bili

umnejše pleme med Slovenci Spodnje Štajerske; so deloma zelo premožni, gostoljubni in dobrosrčni ljudje. Slično slavi Slov. gorice Tuff (L. str. 252). Ostalo slovo navaja Pajek str. 44.

² Kot primer navajamo nazore sholastikov o hudičih, (gl. splošni del). Takih primerov bi navedli lahko še mnogo (n. pr. Mohamed, Napoleon I. itd.)

¹ Janisch (III. str. 1344) pravi o njih: »Ti prebivalci tvorijo najlepše in najraje

naši predniki duševno in telesno mnogo bolj odporni, kakor je naš rod. Brezdvomno igra tu versko prepričanje veliko vlogo.

Iz zaporov je ušlo le malo obdolžencev (ok. 1,2%), kar nam dokazuje, da so bile ječe kljub svojim pomanjkljivostim dobro zavarovane. (Obtoženci so bili navadno ukovani v težke verige.)

Naravnost porazna pa je statistika *smrtnih obsodb*. Od 168 oseb je umrlo na morišču 117, t. j. nad 70 %. Večinoma so bili obsojenci živi sežgani ali zadavljeni, oziroma obglavljeni in nato sežgani. Bolj redki so primeri, ko so bili obtoženci (moški) obešeni oz. (ženske) utopljene. To je naravno, ker je določal zakon za hudodelstvo magije smrt na grmadi. V »klasični dobi« se odstotek smrtnih obsodb znatno poveča, tako da smemo računati z 90 % ali z drugimi besedami: *Kdor je prišel zaradi čarovništva pred sodišče, je moral z gotovostjo pričakovati smrtno obsodbo!* Druge kazni (izbičanje, zapor i. dr.) so zelo redke ter se pojavljajo skoraj samo v začetku in na koncu dobe čarovniških procesov. Ta slika je še strašnejša, če upoštevamo, da se smrtne kazni večkrat niso mogle izvršiti, ker so obtoženci zaradi torture v ječah pomrli. Pa tudi oproščeni so morali pretrpeti mnogo zla: nekateri so bili pohabljeni za vse svoje življenje, drugi so zgubili ves svoj imetek itd. Pa tudi v najboljšem primeru so bili za vedno osramočeni, ker so bili oproščeni običajno le zaradi pomanjkanja dokazov. Razen tega so živeli še v vednem strahu, da se more proces vsak čas — tudi še po mnogih letih — obnaviti in končati s smrtjo na grmadi. Večkrat so bile take osebe tudi izgnane iz občine.

Te strahovite smrtne obsodbe povsem *nedolžnih oseb* — primerov, kjer so teknovali s čarovništvom, umori, požigi itd. ne upoštevamo — govore jasno dovolj *proti smrtni kazni*, ki se da zagovarjati kvečjemu, če se gre za izredna hudodelstva (n. pr. bestialne umore več oseb) in če je krivda brezdvomno dokazana.

Poučno je primerjati naše razmere z razmerami v sosednih pokrajinah. Omejimo se le na razmere v ostalih (nemških) delih tedanje Štajerske, ker so tu veljali isti zakoni in zaradi tega

v bistvu iste razmere.³ V času od 1581 — 1704 je bilo zaradi magije obdolženih 196 oseb. Od teh je bilo umorjenih 99, proti 8 se je postopanje ustavilo, dve osebi ste bili obsojeni na denarno kazen oz. zapor, ena (neka 10letna deklica) je prišla v samostan, ena oseba je bila izgnana, dve ste ušli, dve osebi pa ste umrli v ječi. Usoda 36 oseb je neznana (večinoma najbrž umorjena). Največ procesov je bilo v Feldbachu, Gleichenbergu in Trautmannsdorfu in Reinu. Žensk je bilo 60 %; moških pa 40%.⁴ V 56,4% primerih se je uporabljala tortura. Zanimivo bi bilo, če bi mogli primerjati število žrtev čarovniških procesov z žrtvami ostalih preganjanj. Žal, da nam manjkajo zato podatki. Zato se moramo zadovoljiti le s splošnimi opombami: *Preganjanje prvih kristjanov* (posebno za časa cesarja Dioklecijana) je zahtevalo pri nas gotovo nekaj žrtev; zgodovinsko dokazan pa je samo en mučenec (sv. Viktorin Ptujski † 303). Gotovo je le, da se te žrtve niti zdaleka ne morejo primerjati z žrtvami čarovniške blodnje. — Če in koliko žrtev so zahtevala preganjanja *krivovercev*, ne vemo. Le glede protestantov in skakačev vemo, da ni niti eden plačal svojega verskega prepričanja z življenjem. — *Upadi Turkov in Krucov* ter kmečki upori so zahtevali gotovo veliko življenj. Toda noben sovražnik ni zakrivil tako strašnih grozodejstev, kakor so jih zakrivil čarovniški sodniki v imenu — *pravice, človekoljubja in krščanstva!* — Epidemije in druge elementarne nesreče seveda ne pridejo tu v poštev.

Čarovniški procesi so bili torej ena najhujših nesreč, ki so zadele naš narod. Obenem pa so tudi naša največja sramota!

³ Naslednji statistični podatki so posneti po: »Rieglerju, str. 102—103.

⁴ Pomemben je velik odstotek moških. To se da razložiti deloma s tem, da je bilo na Zg. Štajerskem obtoženih več duhovnikov radi čarovništva.

(Konec drugega dela)

Dr. Iv. Lahi

Kako so si to zamišljali avstrijski generali ...

Tri poglavja k borbi za Jugoslavijo

(Iz avstrijskega vojnega arhiva)

Zaradi preobilnega drugega gradiva mi je bilo nemogoče pri moji knjigi »V borbi za Jugoslavijo« uupoštevati tudi mnenja in nazore avstrijskih generalov. In vendar so tudi oni reševali jugoslovensko vprašanje. In celo precej natančno! Vendar njihovi sklepi, hvala Bogu, za nas niso postali merodajni. Zato sem jih lažje izpustil nego one, ki so zmagali. Kljub temu se mi zde zelo zanimivi in jih podajam tu ob enajsti obletnici našega ujedinjenja, da jih morejo čitatelji primerjati s sodobnimi dogodki, ki so navedeni v moji knjigi.

Danes bi lahko dali tem poglavjem podnaslov: »Za smeh in kratek čas«, kajti preverjen sem, da se bodo dobri Jugoslovenci ob njih izborno zabavali — takrat pa je bila stvar zelo resna, in rekel bi, da je v teh generalskih razgovorih še vedno za nas nekaj poučnega.

Snov je vzeta iz knjige dr. Milade Pavlove »Diplomska igra za Jugoslovence v svetovni vojni«. Ta marljiva Čehinja je v zadnjih letih prebrskala vse različne vojaške in druge bivše avstrijske arhive in iz njih izvela mnogo zanimivega za nas, tako da je napisala doslej najpopolnejše delo o našem ujedinjenju.

Tako je naša tudi zapisnik, t. zv. sarajevskih razgovorov, ki so se vršili sredi maja l. 1918., torej v času, ko so avstrijski Slovani od vseh strani hiteli v Prago, kjer so se vršile one lepe gledališke slavnosti, pri katerih ni bilo nikakega dvoma več, da dobimo svoje narodne države. To je bilo torej po oni slavnostni prisegi z dne 11. aprila v Pragi, ko že davno ni bilo več govora o »okvirju monarhije«, katerega so jugoslovenski zastopniki zavrgli že na spominski seji v Zagrebu dne 3. marca 1918. Ravno to pa dela razpravljajoče gg. generale še bolj zanimive, kajti iz njih razgovorov vidimo, kako so se trudili, da bi rešili naše jugoslovensko vprašanje, ki je bilo že — rešeno.

In v tem je tudi nekaj zabavnega, kajti, kakor vidimo, gg. generali so vzeli svojo nalogo zelo resno in so se na moč potrudili, da bi jo vsestransko prav razrešili. Toda jugoslovensko vprašanje je delalo preglavice še drugačnim mozem, nego so bili gg. avstrijski generali, zato ni čudno, da ga niso razrešili. Kajti to je eno onih vprašanj, ki je na videz zelo lahko, ali pa zelo težko, kakor se vzame. Za nas je bilo n. pr. takrat (l. 1918) zelo lahko, za generale pa težko; sedaj se nekaterim zdi za nas težko, drugim pa zelo lahko. Zato je v teh razgovorih tudi nekaj poučnega za

nas, ker vidimo, kako je bilo in kako bi bilo, ko bi se ne bilo rešilo jugoslovensko vprašanje tako, kakor so ga rešili oni, ki se jim je zdelo lahko. In zdaj poslušajmo gg. generale!

Posvetovanja vojnih generalnih guvernerjev iz Srbije in Črne gore, poveljujočega generale Bosne, Hercegovine in Dalmacije ter deželnega šefa v Bosni in Hercegovini v dneh 13. in 14. maja 1918 v Sarajevu.

Posvetovanje dne 13. maja 1918. Prisotni: gen. polkovnik pl. *Rhemen*, vojni guverner v Srbiji; gen. polkovnik pl. *Sarkotić*, poveljujoči general v Bosni, Hercegovini in Dalmaciji, deželni šef Bosne in Hercegovine; gen. major grof *Clam-Martinić*, vojni guverner v Črni gori; polkovnik gen. štaba *Appolonio*, podpolkovnik gen. štaba *Sekulić*, major gen. štaba *Suchay* a *Wiederin*.

Po kratkem nagovoru gen. polkovnika *Sarkotića* na prisotne je bilo sklenjeno, da naj prvi dobi besedo gen. major *Clam-Martinić*. *Clam-Martinić* izjavlja v prvi vrsti svojo veliko zadovoljnost nad tem, da so se po različnih težavah mogli sestati ti trije možje, ki jim je poverjena uprava Srbije, Bosne in Hercegovine ter Črne gore, da se posvetujejo o smernicah, po katerih naj bi se postopalo v teh pokrajinah, da bi se dosegla čim večja enotnost teh smernic. Teh smernic pa ni mogoče ločiti od splošnih političnih načel in ukrepov, ki imajo priti v veljavo v južnih deželah. Svoj čas niso bila izdana nobena posebna navodila za upravo teh dežel, predlagal sem večkrat, naj bi se sklicala seja vodilnih činiteljev. Razne ovire so se stavile temu na poti, dokler ni prišlo do današnje seje.

Jugoslovensko vprašanje, ki mora naravno priti tukaj v pretres, je morda najvažnejše vprašanje države. Ako bo ugodno rešeno, bo to pomenilo za državo velik prirastek moči, v nasprotnem primeru pa morda propad države.

Najprej moram poudariti, da so mi popolnoma jasna velika nasprotstva med Hrvati in Srbi, toda štiri leta tra-

Jajoča vojna je izpremenila toliko, da so postali temelji popolnoma drugačni, nego so bili pred vojno.

Splošna želja Jugoslovenov je postalo ujedinjenje za vsako ceno in to se bo zgodilo prej ali slej. Ti narodi se bodo združili ali tako, da se oni, ki so izven (avstrijske) države, na kak način priključijo k nji, ali pa tako, da izgubimo svoje jugoslovenske dežele.

Kaj naj se torej zgodi z obema pokrajinama?

Srbohrvati se nekoč združijo, mislim torej, da je najboljša, da se jim to omogoči že zdaj, in, kar se mene tiče, smatram, da je mogoče, da bi se vsi Srbi in Hrvati združili in se s tem zagotovil državi precejšen prirastek moči.

To se da izvesti na dva načina. Prva radikalna rešitev obstoji v tem, da bi se združilo vse velikohrvatsko ozemlje (Hrvatska, Slavonija, Bosna, Hercegovina, Dalmacija, Srbija in Črna gora) in se pripojilo v subdualistični obliki k Ogrski, kar bi bilo mogoče z ozirom na nujno potrebno ravnotežje sil med obema polovicama v državi (avstrijsko in ogrsko) samo tedaj, če se uresniči avstrijsko-poljski program (t. j. če postane Poljska del Avstrije). Velike ovire, ki jih delajo proti tej rešitvi Madžari, so mi dovolj znane. Ne glede na to bi ta radikalna rešitev res podpirala one smeri, ki zahtevajo preureditev države v »zvezno državo«, čemur bi se morali, kakor jaz mislim, protiviti, kajti (avstrijska) država se kot »zvezna država« ne bi dala dobro držati.

Katera druga rešitev je še mogoča?

Ali bi ne bilo najbolj pravilno, da si obdržimo Srbijo in Črno goro in ju skupno z Dalmacijo, Bosno in Hercegovino priključimo k državi kot »državno pokrajino«?

S tem bi se vsaj deloma ugodilo jugoslovenskim željam, pridobili bi na času, da dozori proces, ki se zdi sedaj še radikalen, Dalmacija bi dobila ozadje in za državo bi bil to velik dobiček, če bi dobila bogato Srbijo. Tudi če se pozneje kdaj ustvari resnično ujedinjenje, moramo mi tu določiti pot, ki jo moramo nastopiti do tiste dobe, k čemer se še vrnem.

Dežele, ki v njih prebivajo Slovenci, morajo v vsakem primeru ostati pri Avstriji in se ne smejo spojiti s srbohrvatskim ozemljem.

Rhemen izjavlja, da soglašajo s temi nazori in da si ne more misliti druge rešitve že z ozirom na težke žrtve, ki

so bile (v ta namen) prinešene. Dežele, ki so bile priborjene, se morajo obdržati.

Tudi na Bolgarijo se je treba ozirati pri reševanju tega vprašanja. Bolgarija je nenasitna. Kolikor morem presoditi iz raznih malih pojavov, gredo Bolgari v svojih zahtevah vedno više. Ze sedaj gredo dovolj daleč. Bolgari delajo v zasedenih pokrajinah nabore vseh vojskih od 18. do 42. leta in napravljajo iz njih dve skupini — delavce in vojnike; s Turki in Srbi slabo postopajo; z onimi, ki izjavijo, da se bodo pobolgarili, postopajo malo boljše. Poleg tega preganjajo brezobzirno vsakega, ki je proti njim.

Ni brez pomena konstatirati, da so Avstrijci priljubljeni, Madžari pa ne.

Pridružujem se torej k predlogu ekscelence grofa Clam-Martinica in proglašam njegove nazore za svoje.

Sarkotić: Najboljše pri vsem tem bi bilo, ko bi bili v takem položaju, ki bi nam omogočal iz vojaških uspehov izvajati politične. Zal naš položaj ni takšen. Na jugu moramo računati s tremi elementi: s Slovenci, Hrvati in Srbi.

Hrvatska je zgodovinsko najstarejši del države. Mislim, da mi ni treba šele navajati mej stare Hrvatske. Središče prvotne Hrvatske je bil prostor med Zagrebom, Vrbasom, Neretvo in Adrijo; to je bilo jedro, ki se je potem razširilo dalje na sever in vzhod.

Toda prav tako kakor Hrvati imajo tudi Srbi svojo posebno zgodovino in staro tradicijo, ki dela iz njih, kar se notranjega življenja tiče — istotako v Srbiji, kakor v Bosni — popolnoma drug narod kakor je hrvatski.

Oba ta dva naroda stojita še danes na temelju svoje zgodovine, in ne morem si misliti nobenega pravega Srba, ki bi se odrekel zgodovinskega cilja, ki ga ima srbstvo, prav tako kakor bi se noben Hrvat nikoli ne mogel odreči Velike Hrvatske.

Politično gibanje, ki vre sedaj na jugu, je gibanje, ki je bilo prinešeno v te pokrajine od zunaj. Zanimivo je, da so voditelji tega gibanja Slovenci, torej ljudje, ki Hrvate, Bosance in Srbe najmanj poznajo.

Kdo je iz njih naredil voditelje? Prvotna Koroščeva deklaracija se glasi drugače nego ta, ki je bila pozneje proglašena. Prva ima še znak dinastičnega gibanja, vztraja trdno na okvirju monarhije, in na habsburškem žezlu,

dočim zadnja deklaracija nima več teh znakov in govori že samo o pravici samoodločbe narodov in o združenju vseh Jugoslovenov.

Kako je moglo priti do te spremembe prvotnega stališča?

Ne najdem nobenega drugega poja snila, da bi si to razložil, kakor to, da je bilo tem ljudem od neke strani — bodisi od zunaj ali od znotraj — vcepjeno v glavo, da so dovolj močni, da bodo mogli izpremeniti sedanjo stavbo monarhije v svojem smislu.

Rešitev, ki jo predlaga Jugoslovanski klub, pomeni, da bi bili ne samo Madžari, ampak tudi Nemci odrezani od morja in tega ti dve politično in številno največji skupini nikoli ne dovolita. Če bi bilo še tako mikavno ustanoviti jugoslovensko državo, v kateri bi bili združeni vsi, ki govorijo v istem jeziku, se protivi temu stališče Nemcev in Madžarov.

Imamo dve državi, ki ne dopustita, da bi se z njima barantalo, zato se mora jugoslovensko vprašanje rešiti v okvirju teh dveh držav.

V Avstriji naj bi se Kranjska, Istra in deli, ki bi se dali še k njima pripojiti, združile v Slovenijo, seveda tako, da bi ostale kronske nemške dežele nedotaknjene.

Kar se tiče Ogrske, mora biti Dalmacija — kakor to jamči zakon in pri-sega pri kronanju — brezpogojno pripojena k Hrvatski in Slavoniji in s tem k deželam ogrske krone.

Glede uprave Bosne in Hercegovine se da stvar urediti na dva načina: ali se ti dve pokrajini priklopita k Hrvatski ali pa kot »corpus separatum« (posebno ozemlje) k Ogrski. Za prvo rešitev so naravno vsi Hrvati, tudi v Bosni, za drugo se zavzema večina muslimanov.

Ko sklepam svoja izvajanja, bi hotel reči, da imamo v zgodovini morda zadnjo priložnost, da uredimo in rešimo svoje razmerje do Jugoslovenov po svoji volji in da se morebiti ne ponudi nikoli več tako ugodna prilika kakor sedaj.

Ali se dajo izpremeniti nazori — in to nazori, ki so danes še veljavni — ne vem. Toliko pa je gotovo, da se moramo odločiti za velike, z državnega stališča za predrzne razrešitve, in, kar se mene tiče, bi rajši videl, da bi stegnili roko po pridobitvah tako daleč, kolikor je mogoče, in branili, kar smo pridobili, kakor pa da bi se odločili za popustljivost in bi bili morda zopet napadeni.

(Dafje)

Sven Larsen

Pot v Didimo

V Sökeju smo poiskali najboljši hotel, ki so ga baš prezidavali. Spodaj je bil običajen prostor, kjer so sedeli gostje pri kavi in čaju. Po še nedovršeni, nekam v zrak vodečih stopnicah, si prišel na hodnik z dvema vrstama sob. Nobena se ni dala zakleniti. Postelje ... so imele prebivalce. Pomagali smo si s flitom. Vsaka soba je imela okno na hodnik, kjer so zvečer prižgali svetiljko.

Povpraševanje po sobah je bilo velikansko. Do pozne noči so potniki odpirali vrata, da bi videli, če je še kje na razpolago kak prostor. Umivalnik je bil na hodniku, kjer je tekla voda iz pločevinaste posode. Ker se o spanju skoro ni dalo govoriti, smo se vsi, kar nas je potovalo skupaj, znašli zjutraj že zarana na hotelskem vrtu. Skoro vsakemu se je poznalo, da je imel opravka z mrčesom. Z minareta bliž-

nje džamije pa je klical mujezin k molitvi. Na ploski kupoli je stala štorljka s štorljščem. Nekaj časa sta oba močno klopotala, potem sta postala zelo nežna. In za tem prizorom je vzhajalo sonce.

Söke je izhodišče v stare razvaline spodnje Meanderske doline. Imeli smo v načrtu obisk krajev Priene, Milet in Didima. Vprašanje pa je bilo, kako bomo prišli tja. Pozimi in spomladi je pokrajina preplavljena, poleti je tod vroče, polno komarjev in mrzlice. Tu je doma malarija v najtežji obliki.

Konj nismo mogli dobiti, ker so bili zaposleni pri žetvi. Zatekli smo se torej k avtomobilom, da bi jo mahnil v Priene. Toda človek misli, avto mu pa prekriža načrte. Ure in ure smo se vozili po potih, ki bi prej zaslužile ime steze, vozili smo se mimo pasočih sobivolov in kamel in slednjic smo obti-

čafi v močvirju. Na drugi strani močvirnate Meanderske doline nas je pozdravljali stari Milet, Priene pa je bil zadaj. Položaj je veleval k hitrim odločitvam. Dogovorili smo se najprej s šoferji, da nas počakajo tu do naslednjega jutra.

Pogreznili smo se do kolen v blato in smo brodili po njem, kakor smo pač mogli. Dospeli smo do splava, ki nas je prepeljal na suho in smo v največji vročini dospeli v Milet (Balad), ki je danes beraška in majhna naselbina. Videli smo staro gledališče. Najprej! Morali smo skrbeti, da pridemo čimprej v Akkoi, ki stoji pet kilometrov odtod, na gorskem grebenu. To je bila neprijetna pot po sveti antični cesti. Na levi in desni so ležale stavbe v razvalinah. Okolu poldneva smo stali pred hišo izkapanin v Akkoiu. Odprli smo vrata s ključem, ki smo si ga izposodili v Smirni. V gostoljubni hiši je bilo vse, kar smo si poželeli, našli smo celo otirače. Nepopisno lep je bil razgled na Meandersko dolino, na goro Latmos in na morje.

Akkoi je bila svojčas cvetoča grška kolonija z lepo cerkvico. Izza eksoda l. 1922. pa so ostale hiše po večini prazne. Potnik ima občutek, da so jih ljudje šele včeraj zapustili. Vlada naseljuje tod sedaj turške begunce iz Makedonije.

Teži nas vprašanje: Ali je od tod še mogoč izlet v Didimo? Ali imamo za to dovolj časa? Naš vodič pravi, da imamo do Didime še 13 kilometrov. Vaška policija pregleda naše papirje, nam postreže s čajem in odsvetuje obisk. Ob petih popoldne se napotimo tja, zaupajoč zemljevidu. Našli smo pot, prerezali cesto, dosegli obalo in se okopali, potem pa nastopili pot proti cilju. Sonce se je nižalo v morje in prižigalo ognje na malih otočičih, ki so še pravkar žareli v višnjevi barvi. V večernem mraku smo se jeli bližati svetemu okraju Didime. V jasnem zraku sta se pred nami dvigala dva jonska stebra Apolonovega svetišča sredi razvalin te svetinje. Samo deset minut časa smo imeli, da smo zrla ta prizor — potem se je poveznila na zemljo noč in je pokrila čudotvor s svojim temnim plaščem.

Posrečilo se nam je torej doseči tempelj, katerega slavni orakelj je klical na pomoč kralj Krez. In zdaj je šlo za to, da najdemo pot nazaj v Akkoi, in sicer ponoči v temi. V vaški kavarni

smo našli vodiča, kateremu se je pridružil še orožnik. Nočno potovanje je vedno zapeljivo mikavno, ker se konture pokrajin raztezajo v neskončnost in so brez prehodov. Tiho šumenje morja se je zdelo kakor dih dremajočega človeka. Gore na desni so molčale, nad nami je zrla z višin le zvezdnato nebo. Rimska cesta je napravljala vtis ogromnega, svetlikajočega se loka in v njegovo sredino je stopil popolni mesec. Njegov svit je zakril svetlobo obzorja in je posebril hribe, skale in morje. Šumenje v globinah je prihajalo razločnejše, iz grmovja se je tu pa tam slišal glas živali. Ko smo prišli v Akkoi, je bila vas v globokem spanju.

Na vse zgodaj smo se odpeljali dalje. Vrnili smo se v Balad in ostali počeli urico časa v miletskem gledališču, kjer je bil svoje čase doma filozof Thales. Antično mesto so na prelomu stoletja izkopali po mučnih osuševalnih delih. Danes pa leže zopet celi deli naselbine v močvirju. Rimsko gledališče štrli trideset metrov nad ravnino in napravlja mogočen vtis na gledalca. Ohranjeno je skoro popolnoma. Na zunaj meri v obsegu 500 metrov, v notranjosti pa ima prostora za 25.000 oseb. Stopnice, hodniki in podzemski hodniki ne zaostajajo v ničemer za modernimi poslopji. Sedišča obsegajo tri vrste, prekinjajo jih samo prehodi v podobi žarkov. V sredi najspodnejše vrste je cesarjeva loža, katero označujeta dva stebra. Za oder in orkestro so uporabljali marmor.

V sedmih antičnih gledališčih, ki smo jih obiskali, smo preizkusili akustiko in vrgli marsikakšen klasičen verz v nevidni auditorij. Na naše sopotnike iz Amerike je moralo to zelo patetično učinkovati. Dva med njimi sta nam vselej odgovorila z duetom, ki se je končal z besedami: »And the smoke goes up the chimney just the same!«, kar pomeni menda konec modrosti. Dobro. Samo to mesto ni primerno za takšno početje. Mi, zapadnjaki imamo za kaj takega preveč spoštovanja pred antiko v krvi!

Onostran solava smo zopet sedli v automobile. V malone tronski vročini smo prevozili petnajst kilometrov široko ravan Meanderske doline v smeri Priene. V neštetih prekopih se približuje lena reka morju in razširja svoj izliv vedno bolj na zapadno stran. V starih časih je oblivala voda vzhodje

gore Latmos. V 4. stoletju pr. Kr. je odrezal Meander mesto Heraklejo od morja in ji je pripravil isto usodo kakor preti danes Smirni od reke Hermos. Pozneje so prišle na vrsto mileske luke.

Po triurni težavni vožnji skozi ločje smo prišli do koč v Kelebešu. Tu padajo planine strmo v morje. Na 370 m visoki skali leži starinski Priene na terasah. To je bilo provincialno helenistično mesto srednje velikosti. Francozi in Angleži imajo največ zaslug, da so ga izkopali, njih delo pa je dokončal Teodor Wiegand. Od spodnjih zgradb mogočnega templja Atene je vidno skoro vse zemljišče. Dobro ohranjeni starinski zid je na mnogih mestih oškropljen in zaščiten po stolpih. Dviga se navpično in opasuje skalo, kamor so se zatekli meščani v stiski. Mestno ozemlje pa je prevlečeno s pravokotno križajočimi se cestami, med katerimi leže hiše z malimi dvorišči. Javna poslopja so seveda prostornejša, posebno zanimiva je pa sezna dvorana iz drugega stoletja pred Kristom. V sredini četverkotnega trga se dviga oltar. Okoli njega se dvigajo tri vrste sedežev. Tu je prostora za 600 oseb. Governik je stal v oltarju. Znamenitost Prienea je malo helenistično gledališče, ki se strmo naslanja na goro in se zdi čudovito proporcijoumirano. V prostoru za gledalce so odkopali samo osem vrst sedežev. Marmornate klopi v bližini orhestre imajo levje noge in so ovite z bršljanom. Dobro ohranjeno gledališče je pravcata mojstrovina! Če ga vzamemo za izhodišče, pridemo k ostankom bizantinske cerkve.

Kakor Pergamon, je imel tudi Priene popolnoma izgrajen vodovod, čigar sledovi se še jasno poznajo v zemlji. To mesto s svojimi antičnimi svetišči in oltarji visoko nad Meandrovo dolino je moralo nuditi v starih časih krasen pogled. Opustošeno je bilo šele koncem 13. stoletja.

Še zvečer tega dne, ki je bil za nas posebno naporen, smo se vrnili v Söke.

ATILOV GROB

V dolini zgornje Adiže pri Bolzanu stoji orjaška gomila ob poti, ki drži iz Caldarije v Mendolo. Od pamtiveka jo kličejo »Atilov grob«. Ker je hunski poglavar umrl na Ogrskem, njegovega trupla po vsej priliki niso prenesli proti Adiži. Vendar so starinoslovcem smatrali za prikladno, da si od blizu ogledajo tumulus, visok 13 m in ob vzhodu širok okoli 360 m². Obstoji iz nakopičenega kamenja brez vsakršne malte in grmovje ga je preraslo prek in prek. Jeli so počasi, po načrtu grebeti in so doslej našli dve ostri kladivi iz kamena, z ušesom za ročaj. Večje se zdi orožje, manjše pa zgolj orodje. Oboje pa iz neolitske dobe . . . Atilove grobnice so iskali po prevratu pri nas v Zamostcu pri Sodražici. Tudi drugod, pravi ljudska domišljija, bi bilo iskati mesta, kjer je »šiba božjak« za vekomaj shranjena: Mursko polje, Vovbre, Radovljica itd. Pajkove Črtice iz žitja štajerskih Slovencev pa ti razodenejo, da je Atila dve noči pronočil v Vurberku.

BELI NOSOROG

Vlada južnoafriške Zveze je ukrenila vse možno, da se reši popolne pogibelni pleme belih nosorogov, ki jih je ostalo le še malo, odkar so jih lovec toliko pokončali. Pri zadnjem štetju se je ugotovilo, da živi samo še 172 teh živali. Katere ujamejo poslej, jih bodo gojili v posebnih ogradah in seveda drago prodajali ljubiteljem ali zoološkim vrtom.

Današnja umetniška priloga

»Na Veliki Kopi na Pohorju« po originalu St. Predaliča.

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafličeva ul. 5.
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

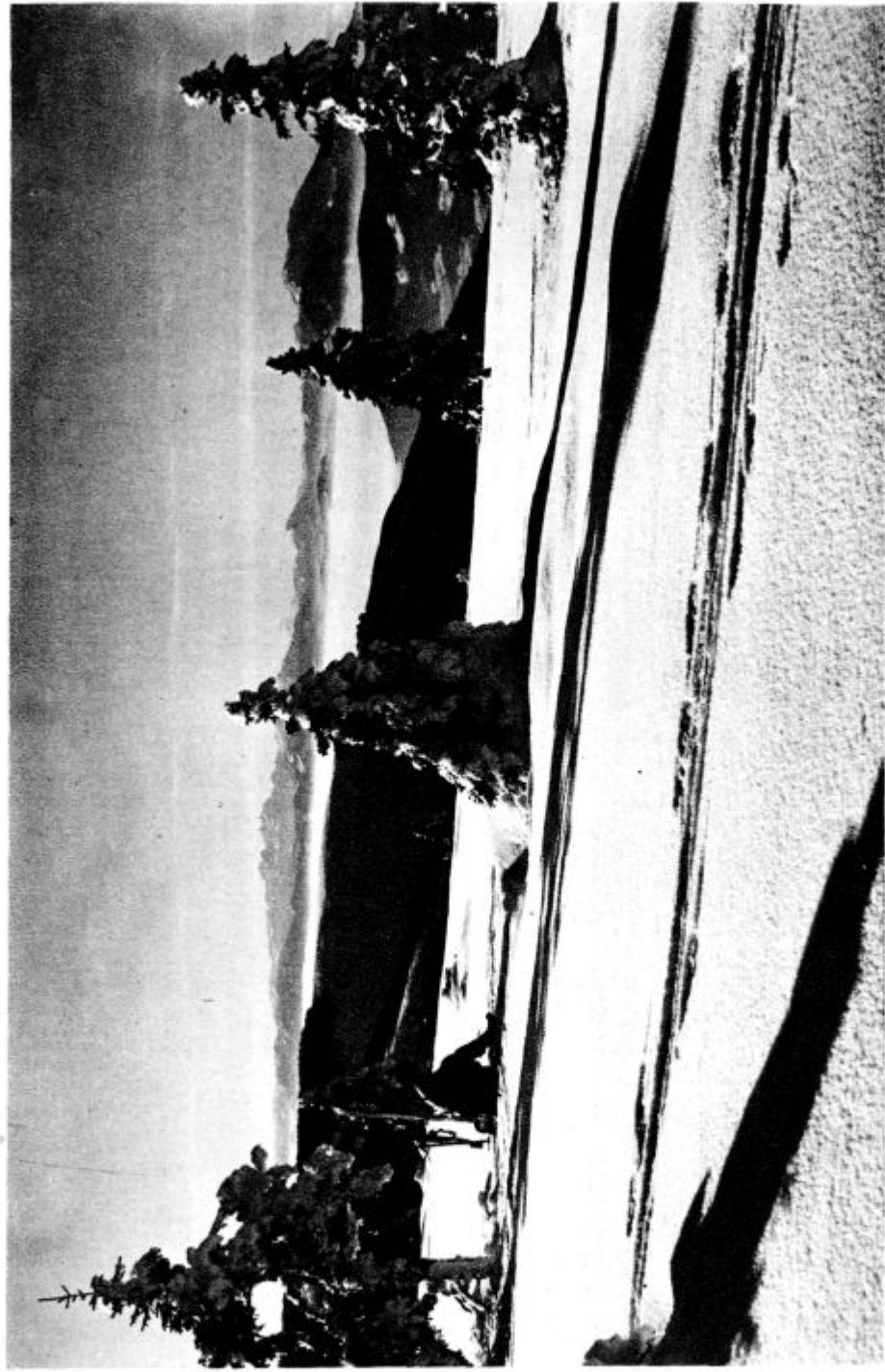

Foto Stane Predalič

Na Veliki Kopi na Pohorju